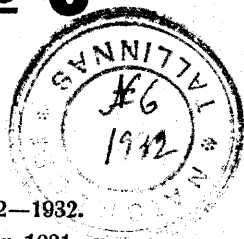

EESTI KIRJANDUS

1932 № 6

SISU:

J. VASAR: Tartu Ülikool 1632—1932.

O. URGART: Eesti värsitoodang 1931. a.

A. PALM: Kanteletar I ja II.

G. RÄNK: I. Manninen — Die Sachkultur Estlands I.

J. MÄGISTE: Joh. Aavik — Sada uut tüvisõna.

J. ROOS: V. Ridala — Eesti kirjanduse ajalugu III.

O. URGART: Marie Under — Lageda taeva all.

H. PAUKSON: Sergius Russ — Laul inimesest.

L. PALM: Jutu-Paun I—III.

A. VAGA: Maurice Maeterlinck — Termitide elu.

P. HAMBURG: Maakondade tervishoiulised kirjeldised.

JOH. KÄIS: E. Kubjas — Öpiringid.

Eesti raamatute üldnimeslik 1929. a. alates, 33. poogen.

Ar 932 P
Eesti

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRÜUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü., Riiüti 4, tel. 2-66.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.
J. Krüger, Riiüti 11, tel. 7-60.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
SuurKarja 23, t. (2)15-13.
K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
- Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.
- Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.
Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Teilige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUUNI 1932

NR. 6

Tartu Ülikool 1632—1932.

1630. a. asutati Rootsi kuninga Gustav Adolfi poolt Tartu kuninglik gümnaasium, kusjuures gümnaasiumi asutamise mõtte arvataavaks algatajaks ja asutamistööde otseseks teostajaks oli kindralkuberner Johan Skytte. Tartu gümnaasium ei olnud kesk-kool meie mõttes, vaid sarnanes, nagu ta Põhja- ja Lääne-Euroopa eeskujudki, oma üldilmes pigemini meieaegsetele, veel rohkem aga tolaaegsetele ülikoolidele. Tartu gümnaasiumis oli võimalik üldhariduslike ainetega kõrval õppida ka „kolme fakulteedi“, usu-, arsti- ja õigusteadust.

Sellist gümnaasiumi ei olnud raske muuta ülikooliks, kui selleks olid ainult soodsad eeldused ega puudunud head tahet. Seda head tahet oli haridussõbralikul Gustav Adolfil ja Skyttel küllaldaselt ja ka poliitiline kaalutus, Eesti- ja Liivimaa protestantliku hariduse levitamise kaudu kindlamalt siduda Rootsi riigi külge, rääkis ülikooli asutamise poolt. Et Tartu gümnaasium oli hästi töötnud, siis ei olnud takistusi sellestki küljest. Juba 1631. a. juunis oli tehtud lõplik otsus, muuta Tartu gümnaasium ülikooliks. 1631. a. juunis kutsuti Tartu Ülikooli professoriks Andreas Virginius. Samal kuul varustati ülikool ülalpeoks tarvilikkude riigimaadega.

Tartu Ülikool sai oma ametliku asutamisüriku 30. juunil 1632. a., alustas oma tegevuse aga juba aprillis 1632. Ülikooli pidulik inauguratsioon sündis siiski alles oktoobrikuul 1632. Sellel pidulikul inauguratsioonil peetud kõnes esitas Johan Skytte lühidalt need põhimõtted, mille järgi uus ülikool pidi töötama. Tartu Ülikool pidi riigile ette valmistama kaastöölisi vaimulikul ning ilmlikul alal, eriti kohaliku rahva hulgast. Seejuures oli Skytte arvamine, et ülikooli ei pidanud pääsena ainult sakslased, vaid ka talupoegade ja mittesakslaste lapsed. Viimast asjaolu rõhutaski Skytte peaaegu väljakutsuvalt, tähendades, et ülikooli asutamisel ülesnäidatud kuninglikust armust peavad osa saama ka vaesed talupojad, kellel oli seni keelatud olnud midagi õppida, et siis selle läbi võimalust saada talupoegade ihu kõrval orjastada ka nende vaimu.

Academia Gustaviana varustati Gustav Adolfi poolt Upsala

Ülikooli privileegide ja konstitutsioonidega. Need privileegid andsid ülikoolile väga laialdase omavalitsuse ühes erilise jurisdiktsiooni õigusega. Academia Gustaviana eesotsas seisis rektor, keda valiti alguses üheks semestriks, pärastpoole üheks aastaks. Rektori kõrval juhtis ülikooli tegevust ülikooli kantsler, kelle kohuseks oli valvata ülikooli hüveolu järgi ja üldiselt kontrollida tema tegevust. Gustav Adolphi kavatsuse kohaselt pidid Academia Gustavianas olema 17 professuuri 13 professoriga, viimastest usu-, õiguse- ja arstiteaduskonnas kaks ja filosoofiateaduskonnas 7. Hiljemini, peale Gustav Adolphi surma, kus Kristiina eestkostevalitsus ei suhtunud ülikoolisse enam endise heatahtlikkusega, vähendati professorite arv 10 peale.

Academia Gustaviana juures oli algusest peale üliõpilaste jaoks määratud terve rida stipendiume. 1632.—38. a. anti 50 stipendiaadile riigi poolt prii ülalpidamine ülikooli juures asuvas konviktis. Pärastpoole muudeti stipendiumide korraldus ja stipendiumid jagati 80 üliõpilasele rahas.

Ülikooli ülalpidamise kulud pidid Gustav Adolphi otsuse kohaselt kaetama ülikoolile antava maavalduse sissetulekuist. Kingitud maavaldust Ingerimaal läks aga ülikoolil korda alles 1638. a. suure vaevaga kätte saada, ja hiljemini ei saanud mõisaist iga kord niipalju tulu, kui oli vajalik ülikooli eelarve täitmiseks. Nii oli ülikoolil sageli puudujääke, mis vähendasid niikuinii madalaid professorite palkasid. Omakorda oli tagajärjeks see, et rootsiaegsesse Tartu Ülikooli ei tulnud õppejõududeks väljapaistvaid teadusmehi ja et need, kes siin olid, kaldusid oma kohuseid korratult täitma. Professorite vahel tekkis palju tülisid, mis omakorda õppetööd hakkasid halvama. Et ülikoolil mitmesugustel põhjustel 1648. aastani ei olnud kantslerit ega ka küllalt energilist prokantslerit, siis ei olnud õieti ka kedagi, kes oleks valvanud õppetöö järgi. Muudatus tuli alles 1651. a., mil prokantsleriks nimetati Z. Klingius. Klingius asus energiliselt korra jaluleseadmisele ülikoolis ja suutis selles suhtes lühikese ajaga saavutada tähelepandavaid tagajärgi. Õieti hakkas Tartu Ülikool alles Klingiuse päevil oma asutamisstaadiumist üle saama. Siis aga tabas ülikooli raske hoop sel teel, et kuninganna Kristiina 1652. a. Tartu Ülikoolilt ära võttis ülikoolile ülalpeoks määratud mõisad. Mõisate sissetulekute asemel lubati ülikoolile ülalpeoks küll tarvilikke summasid riigikassast sularahas maksta. Rootsi riigi rahandus oli aga niivõrt raskes seisukorras, et summade väljamaksmine viibis ning hiljemini päris ära jäi. Raha-puudusel hakkas Tartu Ülikool lagunema juba ennemini, kui teda lõplik hoop tabas 1656. a., mil tsaar Aleksei Mihailovitš Liivimaale sisse tungis. Professorid ja üliõpilased, niipalju kui neid veel oli Tartu jäänud, põgenesid venelaste eest Tallinnasse, kust neid omakorda katk laiali pillas. Eraviisil püüdsid

üksikud professorid ka Tallinnas kuni 1665. a. pidada veel loenguid ja korraldasid eksameidki.

Karl Gustavi valitsemise ajal (1654—60) oli riigikassa alaliste sõdade tõttu niivõrt koormatud, et ei saadud mõeldagi ülikooli restaureerimisele. Karl XI (1660—72) eestkostevalitsus näitas küll oma haridussõbralikkust seega, et võttis igal aastal riigieelarvesse kindla summa Tartu Ülikooli tarveteks. Eelarve täitmisel tulid aga need summad järjekindlalt puudujäägi katteks maha tõmmata. Alles siis, kui Rootsi riigi rahandus oli Karl XI poolt läbiviidud reduktsiooniga paranenud, võidi ülikooli uuesti-avamisele mõelda, eriti siis, kui ka kohalikud rüütelkonnad valmis olid osa ülikooli kuludest enda peale võtma. Uus ülikool avatigi Tartus Academia Gustavo-Carolina nime all sügisel 1690. Oma korralduselt sarnanes ta üdiselt esimese rootsiaegse ülikooliga, ainult professuuride arvult oli ta pisut väiksem kui endine. Academia Gustavo-Carolina tuli teotseda aga palju raskemais oludes kui Academia Gustavianal. Kuigi ülikooli esimene kantser J. J. Hastfer pingutus tegi ülikoolile suuremat arvu üliõpilasi juurde tõmmata, jäi viimaste juurdevool ometigi väiksemaks, kui see esimese ülikooli aegu keskmiselt oli olnud. Osalt on see põhjustatud asjaolust, et lõunarootslastel, kes varemini olid moodustanud ligi poole Tartu üliõpilaste arvust, oli nüüd võimalus õppida Lundi ülikoolis. Lootes Pärnus soodsamaid töötamistingimusi ning paremate ühenduste pärast suuremat üliõpilaste juurdevoolu, viidi ülikool 1699. a. Pärnu. Pärnus tuli ülikoolil teotseda aga juba täiesti erakordseis oludes. Vaevalt oli ülikool Pärnus suutnud koduneda, kui algas Põhjasõda. Sõda halvas ülikooli õppetööd ja selle õpilaste juurdevoolu eriti peale seda, kui venelased olid 1704. a. tunginud sügavamale rootsi maa-ala sisse, ülikooli otsesesse lähidusse. Kui Pärnu kapituleeris 1710. a. Peeter I-le, lõpetas Academia Gustavo-Carolina oma tegevuse. Professorid, kes juba varemalt polnud linnast lahkunud, sõitsid Rootsi.

Mõlemale rootsiaegsele Tartu Ülikoolile on tehtud etteheiteid, et nad on olnud võõrkehad Baltimail, on elanud oma iseseisvat elu, vähe mõju avaldades oma ümbrusele. Need etteheited on, kui mitte sihilikud, siis ometigi valed. On ju õigus, et eriti Academia Gustaviana üliõpilastest olid ligi pooled rootslasi ning soomlasi, kuna kohalikke sakslasi õppis siin võrdlemisi vähe. Teises rootsiaegses ülikoolis asub kohalik element rohkem esiplaanile. Suhteliselt suures rootslastest-üliõpilaste arvus ei saa aga mingil tingimusel süüdistada ülikooli ega selle stipendiumipoliitikat. Pigemini oli selle põhjuseks lihtsalt kohalikkude sakslaste mitteamusaamine hariduse tarbest, eemalehoidumine ülikoolist, mis alles rootsiaegse ülikooli viimaseil aastail hakkas kaduma.

Eestlasi on rootsiaegses Tartu Ülikoolis käinud vist ainult üks. Viimane asjaolu ei ole just eriliselt kooskõlas Gustav Adolphi ja Skytte kavatsustega Tartu Ülikooli asutamisel. Kuid Skytte enneaegse äramineku tõttu olid teostamata jäänud suured kavatsused alamate koolide võrgu loomisel ja seega puudus talurahval võimalus oma lapsi ka ülikooli vastu ette valmistada. Karl XI üritused talurahva haridusjärje tõstmiseks hävitas Põhjasõda juba eos.

Kõigest hoolimata käis rootsiaegses Tartu Ülikoolis ometigi üle 1600 üliõpilase. Osa neist jäi hiljemini meie maale töötama, kas kirikuõpetajatena või teistel aladel. Nii nõrgus see vaimuvalgus, mida ülikool otse ei saanud levitada, ometigi mitmeid kõrvalkanaleid mööda eesti rahva sekka, laiematessegi rahvahulkadesse.

*

Liivimaa rüütelkond kauples Peeter I-le kapituleerudes enesele välja lubaduse, et see restitueeriks kohaliku protestantliku ülikooli. Lubaduse teostamisest ei tulnud esialgu siiski midagi välja. Liivimaa rüütelkonna mitmekordsed palved 18. sajandil ei andnud soovitavaid tagajärgi.

Alles keiser Paul I võttis asja tõsisemalt. Kartuses, et Lääne-Euroopa ülikoolides õppiva noorsoo kaudu tuuakse Prantsuse revolutsiooni vabameelsed ideed ka Venemaale, keelastsaar Vene alamatele õppimise välismaa ülikoolides. Et oma riigi kodanikkudele siiski võimaldada kõrgema hariduse saamist, lubas ta asutada Venemaal rea uusi ülikoole, muu seas ka Baltimaale. Baltimaade ülikooli asjus astus keiser ühendusse Eesti-, Liivi-, Kuramaa ja Pilteni rüütelkonnaga. Nende rüütelkondade poolt määratud komisjon koostas kava tulevase ülikooli jaoks. Selle kava järgi pidi avatav ülikool saama seisuslikuks asutiseks ning seisma kohalikkude rüütelkondade kontrolli all. Raskusi tekitas ainult ülikooli asukoha valik: küsimuse alla tulid Tartu ja Mii-tavi. Näis, et Mii-tavi saabki uueks ülikoolilinnaks, aga 1801. a. suri Paul I ning Aleksander I määras ülikooli asukohaks Tartu.

21. aprillil 1802 avatigi Tartus uus ülikool 29 professori ja 19 üliõpilasega. Tartu Ülikool kujundati esialgu rüütelkondade poolt vastuvõetud alustel. Et need alused võimaldasid rüütelkondadele täielikku kontrolli ülikooli tegevuse üle, siis nägi ülikooli professorkond, kes taotles ülikooli suuremat autonoomiat, parema meelega ülikooli suuremat sõltumust keskvalitsusest. Prorektor G. F. Parrot, kasustades oma lähedat isiklikku sõprust Aleksander I-ga, suutis asja viiagi selleni, et juba 1802. a. lõpul muutis keiser Tartu Ülikooli rüütelkondlikust riiklikuks instituudiks ning seadis allumusse vast-asutatud Vene Haridusminiseeriumile. Ühtlasi võeti selle aja kohta võrdlemisi suured ülikooli ülalpidamiskulud rüütelkondadelt riigi kanda.

Asutatud ülikool oli saksa õppekeelega. Hoolimata sellest, et ülikool oli viidud sõltumusse keskvalitsusest, püsis saksa keel ülikoolis ka edaspidi. Ülikooli esimesil tegevusaastail, kuraator F. M. Klinger'i ja vürst K. Lieven'i ajal, kes pärast sai haridusministriks, segas riigivõim end vähe ülikooli autonoomsesse ellu. Nende isikute ning ülikooli rektorite lähedas koostöös kujunes Tartu Ülikool lõplikult välja saksa vaimus. Aleksander I valitsemisajal koosnes valdav enamik Tartu professoreist riigisakslasist (72—51, kuna 16 olid pärit Baltimaadelt ja ainult 4 Venemaalt). Ka üliõpilaste hulgas, kelle arv tõusis 47-lt (1822. a.) 452-ni (1827. a.), olid baltlased valdavas enamuses; Venemaalt oli 1827. a. ainult 61 üliõpilast.

Ka sisemiselt oli ülikool seks ajaks konsolideerunud. Ülikooli õppetegevus omandas üha põhjalikumalt ilme ja Tartus tehtav teaduslik töö hakkas näitama väljapaistvaid tšajärgi. Nime-tame ülikooli algaastaist kas või ainult sellist väljapaistvat teadusemeest, kui seda oli täheteadlane Fr. G. W. v. Struwe, kelle teeneks oli muu seas ka Tartu tähetorni asutamine. Aleksander I-se vastutulekul kasvasid mitmesugused ülikooli instituudid arviliselt ja suuruselt.

Vene keskvalitsuse võrdlemisi liberaalne ülikooli-politika jätkus ka Nikolai I-se valitsuse algaastail, katkestus aga siiski 1830. a. järel, kui juulirevolutsioon ja Poola mäss olid teinud Nikolai I-se tugevalt reaktsiooniliseks. Kitsarinnaline Nikolai I-se sisepolitika puudutas vene üldise hariduspolitika kõrval tugevalt ka Tartu Ülikooli. 1831 määrati Tartu Ülikooli kuraatoriks kindral Craffström, vaimuvaene bürokraat ja harimata inimene. Kasarmukäitumisega Craffström püüdis Tartu Ülikooli suhtes läbi viia neid ettekirjutisi, mida tegi talle haridusminister krahv S. Uvarov, kelle tuntud löökauseks oli „õigeusklikkus, izevalitsus ja rahvuslus“. Politseiliste vahenditega püüdsid Uvarov ja Craffström Tartu Ülikoolis kaotada sinnamaani valitsenud autonoomset ja eriti ka saksa vaimu. Tehti rida korraldusi, mis kõik tunduvat takistasid ülikooli normaalset edenemist. Nii määrati, et Tartu Ülikoolis võib olla kõige rohkem 300 üliõpilast, milline määrus hiljemini osaliselt siiski tühistati. Ülikooli autonoomiat piirati; ka tegelikult hakkas haridusminister suuremal määral kasutama oma vahelesegamis-õigust ülikooli suhtes. Tartu saksa korporatsioonid keelati ära. Samuti keelati Tartu Ülikoolile professorite kutsumine välismaalt, lootes sellega saavutada vene mõju suurenemist ülikoolis.

Craffströmi surm 1854. a. ja keiser Nikolai I surm järgneval aastal lõpetasid esimese perioodi, mil Tartu saksa ülikoolil tuli võidelda keskvalitsuse venestamispuüete vastu. Need Nikolai aegsed venestamispuüed ei olnud nii tugevad, et nad oleksid võinud murda Tartu saksa ülikooli selgroogu. Küll aga aitas

väline pealetung kaasa ülikooli sisemisele konsolideerimisele. Kui keelati välismaa professorite kutsumine, siis ei mõjutanud see asjaolu Tartu Ülikooli kujunemist sugugi keskvalitsuse poolt soovitud suunas, just vastupidi, balti sakslased ise hakkasid suure agarusega ette valmistuma teaduslikuks karjääriks. Järgneval perioodil, Aleksandri II ajal, oli juba enamik Tartu professoreid baltlased.

Peale Craffströmi surma määrati Tartu Ülikooli kuraatoriks Saaremaalt pärit olev G. v. Bradke. Bradke lühikesel kuraatoriksolemise ajal ja ta järglase krahv A. Keyserling'i aegu viidi vabameelse Aleksander II ajal Tartu Ülikooli suhtes terve rida uusi korraldusi läbi. Teatavais piirides seati ülikooli autonoomia jälle jalule. Craffströmi aegsed kitsendused kaotati suuremalt osalt. Uus ülikooli statuut 1865. aastast laiendas märksa ülikooli koosseisu ja vabu tegevusvõimalusi. Pääsenud kauakestunud pinge alt, lõi Tartu Ülikool krahva Keyserlingi kuraatoriksolemise ajal õitsele (1862—69). Keyserling oli Tartu Ülikooli juurde kutsunud terve rea väljapaistvaid välismaa õppejõude, nii näit. pärast kuulsaks saanud natsionaalökonomi Adolf Wagner'i, siis kuulsa botaaniku M. J. Schleiden'i. Balti saksa õpetlaste hulgast võrsunud teadlaste perest on kõige välja-paistvamaks kujuks tolaeagse Tartu Ülikooli juures küll Carl Schirren. Vene ajaloo professorina pidas Schirren end kut-sutuks ajalooliste vaatekohtadega kaitsma balti sakslust tõusva vene panslavistide kallaletungi vastu. Oma teaduslikus tegevuses kui ka publitsistina mõjustas Schirren otsustavalt kogu balti saksluse ideoloogiat ja arendas selle välja aastakümneteks. Key-serlingi perioodil hakkas Tartu Ülikool end sõna tõsisest mõttes tundma balti-saksa ülikoolina. Ikka enam ja enam sai ta balti vaimu kandjaks ning levitajaks oma enam kui 600-pealise üliõpilastehulgaga, kellest ainult 140 olid pärit väljastpoolt Baltimaid.

Keyserlingi tagandamisega Tartu Ülikooli kuraatori kohalt algas venestamine jällegi — esialgu veel kobavat — rünnakut Tartu Ülikooli peale. Lõplikke tagajärgi saavutas ta alles Aleksander III-nda ajal. Vahepeal võis Tartu saksa ülikool, kuigi mõninga takistusega, jätkata oma tegevust. Nii arvuliselt kui ka kvalitatiivselt oli see ajastu Tartu saksa ülikooli elus kulminatsiooniajaks. 1222 üliõpilasest oli endiselt 75% Baltimaadelt pärit. Eelneval perioodil oli Tartu Ülikool ardnud haruldaselt palju akadeemilisi õpetajaid. 1881. a. olid Tartus professoriteks 24 endist Tartu üliõpilast; sellele lisaks Saksamaa ülikoolide juures veel 36. Üldse on Tartu saksa ülikool oma tegevuse kestel andnud 210 akadeemikut ning professorit ja ühtekokku 314 kõrgemate õppeasutiste õppejõudu. Seega on iga 33-äs Tartu Ülikoolis immatrikuleeritu tegelnud akadeemilise õpetajana.

Nende akadeemiliste õpetajate hulgas hiilgasid esmajärguliste tähtedena rahvusvahelises teadusetaevas kirurg E. v. Bergmann, kirikuloolane A. Harnack, keemik W. Ostwald.

*

Aleksander III troonileastumisega pääsesid tõsivenelised ringkonnad keskvalitsuse juures absoluutsele mõjule. Selle tagajärjed meie maal peegeldusid administratsiooni-, politseiasutiste ja ka koolivõrgu järkjärgulises venestumises. Ülikooli venestamine pidi selles protsessis moodustama lõpplüli. Esimene samm ülikooli venestamiseks tehti 1884. aasta üldise vene ülikooli seaduse laiendamisega Tartu ülikoolile 1889. a. Tühistati ülikooli endine autonoomne kord. Keskvalitsus võttis enese kätte rektori ja professorite nimetamise, kuna dekaanid valiti kuraatori poolt. Tartu Ülikooli juurde määrati järjekindlalt venelasi, kuigi need enamail juhtudel olid akadeemiliseks tööks ebaküpsed oma puuduliku ettevalmistuse pärast. See moodustas eelsammu Tartu Ülikooli täieliseks venestamiseks ja üleminekuks vene õppekeelele. Üleminek vene õppekeelele algas Tartu Ülikoolis juba 1889 ning jõudis lõpule 1895. a. Saksakeelseks jäi ainult usuteaduskond, mida mitmel korral kavatseti ära kaotada ja mis vene võimudele ikkagi pinnuks silmi jäi.

Ülikooli venestamisega lahkus Tartu Ülikoolist hulk endise saksa ülikooli silmapaistvaid õppejõude. Ühes sellega hakkas ka üliõpilaste juurdevool suuresti vähenema. 1890. a. oli Tartu Ülikoolis 1694 üliõpilast, neist 1111 (61,3%) Balti kubermangudest. 1896. a. oli üliõpilaste arv langenud aga juba alla tuhande — 932-le. Eriti tugev oli üliõpilaste arvu langus ajaloolilooloogia ja füüsika-matemaatika teaduskonnas, kus vähene õpilaste arv hakkas õppetööle koguni takistusi tegema. Et elustada üliõpilaste juurdevoolu Tartu, anti 1897. a. võimalus Tartu Ülikooli astuda vene vaimuliku seminari lõpetajatel. Sellest loodeti ka Tartu üliõpilaskonna koosseisu venestumist. Loodetud tagajärjed saabusidki: 1907. a. tõusis Tartu üliõpilaste arv 2734-ni. Neist moodustasid 1531 venelast absoluutse enamiku (56,2%). Hiljemini tuli üliõpilaskonna rahvuslikku koostisesse siiski muutus. Venelaste arv langeb nii absoluutselt kui ka suhteliselt. Viimane asjaolu on tingitud eriti eesti ja läti üliõpilaste üha kasvavast juurdevoolust. 1914. a. oli Tartus 2333 üliõpilast, neist venelasi 792, poolakaid ja leedulasi 184, juute 145, muid 72. Enamiku moodustasid aga Baltimailt pärit luterlased (1061 üliõpilast), nende hulgas juba üle 300 eestlase¹⁾.

Et vene ülikool oli sunnitud töötama madala kvalifikatsioo-

---

¹⁾ Ülaltoodud arvud on võetud H. Sepa artiklist „Üliõpilaskond Tartu vene ülikoolis“, vast-ilmuvast „Tartu üliõpilaskonna ajaloost“, lk. 55 jj.

niga õppejõudude ja suuremalt osalt samasuguse üliõpilaskonnaga, langes tema teaduslik tase tunduvalt. Alles pikkamööda suutis ülikool vältida üleminekuaja raskusi ning varustada end õppejõududega, kes pedagoogilise tegevuse kõrval võisid välja paista ka teadusmeestena. Tähtsal määral mõjus Tartu Ülikooli edule kaasa 1905. a. revolutsioon, mis ülikoolidele tagasi andis nende autonoomia ja vaba enesetäiendamise õiguse. (Haridusminister Kasso päevil hakati küll jällegi ülikoolile peale suruma nii keskvalitsuse seisukohti kui ka suunda, keskvalitsusele poliitiliselt soodsaid kandidaate anda.) Nii hakkas vene ülikool pikkamööda kosuma, eriti arstiteaduskond, mis näitas nimesid, nagu K. Dehio ja W. Zoega von Manteuffel. Õigusteaduskond tõusis pikkamööda endise tasapinna poole ning ajaloolilooloogia teaduskonnas õpetasid väljapaistev kõnemees ning teadlane E. V. Tarle ning A. Lappo. Need olid märgatavad edusammud, kuid üldiselt ei jõudnud Tartu vene ülikool eelmise ülikooli tasemeni.

Võitlusfrondi lähenemisega Tartule ilmasõja päevil tõusis juba 1915. a. küsimus, Tartu Ülikooli evakueerida mõnda Venemaa linna. Ülikooli evakueerimist pooldasid keskvalitsus ning osa Tartu professoreid. Üliõpilaskonna vastuseismisel (selle õhutajaks olid peamiselt eestlased, sakslased, lätlased, poolakad ja leedulased) jäi evakueerimine esialgu ära. 1917. a. aga, Riia langemisega sakslaste kätte, tõusis uus evakueerimistuhin. Vaidlusrikkail revolutsiooniaegeisel üliõpilasmiitinguil nõudsid kohalikest rahvustest üliõpilased nüüdki ülikooli Tartusse jätmist. Pikkade läbirääkimiste kestel evakueeriti siiski osa Tartu Ülikooli varandusi, näit. raamatukogu ja asutiste sisseseadeid. Ülikooli täielikku evakueerimist oli võimalik ära hoida, kusjuures ei puudunud teeneid tollaegsel rektoril V. Aleksejev'il. Et aga suurem osa õppevahendeid oli viidud Venemaale, siis ei saanud ülikool enam korralikult töötada, eriti humanitaarsed teaduskonnad, kes vajasisid õppe- kui ka teaduslikuks tööks raamatukogu.

Tartu vene ülikool kiratses Saksa okupatsioonivägede tulekuni, mil talle ametlik lõpp tehti. Vene ülikooli asemel avati okupatsiooniajal saksakeelne ülikool, mille kestvus osutus aga sama lühikeseks kui okupatsiooni. Okupatsiooniaege ülikooli avamise peale olid eesti üliõpilased suuremalt jaolt vastanud boikotiga, sest et sakslased ei respekteinud eestlaste nõudeid ülikooli õppekeele suhtes.

Eesti soost üliõpilaste arv oli aja jooksul kasvanud ja moodustas selieks ajaks juba suure kogu. Üksikutena oli eestlasi Tartu Ülikooli astunud juba 19. sajandi alul, näit. Fr. R. Faehmann (immatrikuleeritud 1817. a.), K. J. Peterson (1817), Fr. R. Kreutzwald (1826) jne. Pidevamaks muutus eesti üliõpilaste juurdevool sajandi keskel, mil leiame aasta kohta juba 2—5

eestlast, kes olid ülikooli astunud. Ilmasõja päeviks oli eesti üliõpilaste arv kasvanud ligi tuhandeni. Umbes pooled neist, peamiselt lõuna-eestlased, õppisid Tartus, ülejäänud aga jagunesid peamiselt Peterburi, Moskva ja Riia kõrgemate õppeasutiste vahel.

Koos eesti üliõpilaste arvu kasvamisega arenes ka mõte, asutada eesti õppetoole Tartu Ülikooli juurde. Äärmisajal oldi valmis sellega leppima, kui ülikoolis asutataks soome sugu keelte ja eesti keele õppetool. Võimulolevad balti saksa ja hiljemini vene ringkonnad ei tahtnud kavatsuse teostamist aga kuulda. Alles ilmasõja päevil 1916. a. sai Tartu Ülikool oma esimese eesti õppetooli — praktilise usuteaduse professuuri.

Vene revolutsiooni tulekuga kerkis esialgu esimesel eesti üliõpilaskongressil märtsis 1917. a., hiljemini aga ka eesti rahvuskongressil nõue, et Tartu Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas avataks soome-ugri jaoskond kuue professuuriga, mis viljeleks eesti rahvusteadusi. Sellele nõudele pani aga vene ülikool vastu, selle ajani, mil tal ei olnud enam midagi lubada.

Eesti iseseisvuse tulekuga võimaldus aga see, millest varemalt ainult unistada oli võidud — eesti ülikooli loomine. Kurator P. Põllu energilisel juhtimisel teostati ülikooli organiseerimistööd, hoolimata raskest sõja-ajast. Organiseerimistöö oli väga raske oludes, kus oli puudus nii materiaalseist kui ka vaimlisist vahendeist. Ajutise Valitsuse suure heatahtlikkuse rajal läks siiski korda seda tööd läbi viia, koondada ülikooli juurde võimalust mööda eesti teadusmehi ja nende puududes kutsuda välismaalasi, eriti Soomest.

Tartu eesti ülikool avati 1. detsembril 1919. a. Vastavalt uutele oludele täiendati ülikool mitme uue teaduskonna ja osakonnaga. Endistele usu-, õigus-, arsti-, matemaatika-loodus- ja filosoofiateaduskonnale lisandati põllumajandusteaduskond ühes metsandusosakonnaga, majandusteaduse-osakond ja loomaarsti-teaduskond. Tartu rahu sõlmimisega 1920. aastal avanes üliõpilaste frondilt tagasi tulles ülikoolil rahulik võimalus töötamiseks, liiatigi et rahulepingu põhjal sai Eesti Vabariik Venelt suuremalt osalt tagasi evakueeritud Tartu Ülikooli varandused.

Tuginedes nüüd esmakordselt loomulikule rahvuslikule põhipinnale võtab Tartu Ülikool, „Universitas Tartuensis“, lõplikult organiseeritud 1925. a. Ülikooliseaduse põhjal, soodsa arenemissuuna. Tartu Ülikool on praegu oma dimensioonidelt suurem kui kunagi enne. Tas õppis 1. dets. 1931. a. 3292 üliõpilast (neist 2687 eestlast); õppejõude oli samal ajal Tartu Ülikoolis 185. Õppekeeleks on ülikoolis valdavas enamuses saanud eesti keel. Ja 584 000-kõiteline raamatukogu, rohkearvulised kliinikud ja laboratooriumid, oma tähetorn võimaldavad intensiivset teaduslikku tööd.

Oma õppeainete valikul ja õppealade rõhutamisel on ülikool omandanud orgaanilise aluse, viljeldes nüüd erilise innuga neid teadusi, mis on Eestile lähedad eriti rahvuslikust, aga ka geograafilisest seisukohast. Oma 300-aastaselt kestusel on Tartu Ülikool arenenud rõõbiti eesti rahvaga. Ka tema on kaua aega olnud mitmete võõraste valitseda, teenides võõra kultuuri taimelavana. Aga sedamööda, mida enam eestlasi astus Tartu Ülikooli, mida tugevamaks kujunes nende rahvuslik selgroog, seda enam kasustasid Tartu Ülikoolis õppivad eesti noored viimases omandatud oskusi oma rahva hüveoluks. Olles kohaks, kus suurem osa meie politika- ja kultuuritegelasi on omandanud oma hariduse, on Tartu Ülikool suuresti kaasa aidanud meie rahva saatusel kujunemisel. Ja rõõbiti Eesti iseseisvumisega saab Tartu Ülikool iseseisva eesti kultuuri keskuseks.

Juhan Vasar.

Eesti värsitoodang 1931.

Kuni viimase ajani on luule aasta-kokkuvõtteid tehes võidud konstateerida ühelt poolt lugejaskonna huvi pidevat langust selle kirjandusliigi vastu ja teiselt poolt üha kasvavat, tihti virtuooslikkuseni tõusvat vormilist rakendusoskust ja sisulist süvenemist ning peenenemist. Paistis, nagu seisaks otse seadusepärane luule taseme tõus pöördvõrdelises suhtumuses lugejate eemalejäämisega.

Proosa samal ajal — lähtudes luule vaatekohalt — „proosastus“ lõplikult, mandus värsivormilise kirjandusega võrreldes otsekuigi alamaks liigiks; kuid vaatamata oma puudustele leidis ta siiski lugejaid ja on arvatavasti suutnud lugejaskonda ka mõjustada, niipalju kui see antud oludes on üldse võimalik olnud.

Kolm-neli aastat tagasi näis valitsevaid meeleolusid arvestades võimalikuna, et luule ja proosa stabiliseeruvadki kumbki eri suunas ja eri olukorras. Vähemalt luulet kandvad põhitendentsid tundusid omandanud olevat teatava puutumatus ja pühaduse kaitse. Võis oodata muudatusi ennemini proosas, millele etteheidete tegemisega pole viimase kümmeaastase aasta jooksul kunagi kitsi olnud.

Nüüd aga võib juba kindlasti konstateerida, et luule kõigutatamatuks peetud alused on kokku varisemas või osalt juba kokku varisenudki, kuna proosa nõrgaks peetud positsioonid seisavad ikka endiselt.

Iseseisvusaegseil kindlustamisaastail, mil proosal üha kasvavad sidemed meid ümbritseva tõelise eluga, stabiliseerus luule luuletaja „südame hääl“ kuulutamises. Kitsalt-isiklikkude elamuste varjundite ja „varju sabade“ imepeenes meeleolulises jäl-

gimises spetsialiseerus kandvam osa meie luuletajaid, selle järele kui pärastõja-aastate „ajalaulude“ ühiskondlik funktsionalism korraaks oli kerkinud päevakorrale ja varsti jälle kadunud.

Välismaailm jõudis meie luuletajasse vaid teatavate kajadena, needki terava isikupärase vastuvõtte-tahte kohaselt lahus-tatud ja nüansseeritud. Ähmus mitte ainult välismaailm oma kogupildis, kõigi reaalseste esemetega, vaid ähmaseks muutusid isegi detailide refleksid. Ei ole siis ime, kui reaktsioonina sellele on mõni noorem luuletaja võinud joobuda paljast reaalseste esemete loendamise ja kirjeldamisest. Eks ole näit. Schütz'i „Peipsist mereni“ suuremalt osalt lihtsalt reaalseste maastikkude, inimeste, olude, esemete tunnetamise rõõmust kantud raamat. Mis nende realiteetidega peale hakata, võidakse esimeses vai-mustuses unustadagi ja leppida nende palja olemasoluga.

Lihtsas loendamises ja kirjeldamises puudub muidugi sügavus ja seega ei leidu sellele vahest kestmamat ja kaaluvamat õigustust ning sellepärast Schützi näit. Visnapuuga võrreldes võib pidada viimast sügavamaks. Ent viimane ongi teatud tee, teatud suuna lõpul, esimene astub aga oma suunas alles esimesi samme.

Viimasel ajal on osa kirjanikkude ja arvustajate poolt teadlikult püütud juhtida luulet välja kitsalt-isiklikkude elamuste piiridest. Kuivõrt on sellel olnud mõju eriti vanemaile luuletajatele ja kui suur on teoreetiliste nõuete osa praegu käimas olevas muutumises, on raske öelda. Tõsiasi on aga see, et isikliku mina luulendamises oli jõutud niikuinii piirideni, millest veel kaugemale minna näib olevat võimatu, kui ei taheta sattuda kordamistesse või siis — ekstravagantsidesse. Teatav eepiline kallak vanemate luuletajate loomingus, eriti kui see avaldub seoses ajaloolise või muinasloolise ainekuga kasustamisega, ei ole tingitud välisest sundusest. Pigemini võiks välise sunduse tulemusi näha objektiivsemalt kirjeldava elemendi kasvamisega; siin avaldub ilmselt moodne asjasusetendents: „elu murrab sisse!“

Kokku võttes: äärmiseni arenenud mina-luule on jõudnud ummikuni, kordab end ja on kaotanud teatavas närvlikkuses oma endise taseme; uued tendentsid tungivad esile, kuid nende teostamises puudub veel küllaldane selgus ning kindlus — ja seetõttu ei suudeta ka siin pakkuda täiesti rahuldavat. Nii ei küüni 1931. a. värsitoodang üldiselt samale kõrgusele kui eelmistel aastatel, kuid uued sihid ja katsetused äratavad ometi huvi.

Sisemine rahutus luule alal ei näi väliselt mingit nähtavat mõju avaldanud olevat: aruande-aastal ilmunud teoste hulk püsib umbes endisel kõrgusel; erakordsem on vaid see, et 7 värsiraamatust on tervelt 3 algajailt.

*

Kõige eemalseisvamana moodsa kirjanduse heitlustest ning otsingutest tundub kõne all oleva aasta luuletajaist, kui jätta kaasa arvamata debütandid, Hendrik Adamson. Nagu parem osa ta luulest on kirjutatud murrakus, nii on teiselt poolt parem osa ta luulest rakendatud ka erilise, moodsatest nõuetest riivamatuks jäänud omamurrakulise poeetika järgi. Poeetika järgi, mis oma põhinõuetes on siiski ennemini vananenud kui algupärane või isikupärane.

Hendrik Adamson oma „Tõusu ja mõõnaga“ on osalt veel ikka naiivromantiline kuldvillaku-otsija, viimane fanaatiline „nooreestlane“, kes kannatab „leidmata-jäänud-ilu-tõve“ käes, nagu mainib ta ise luuletises „Tõbi“ (lk. 37). Õpilasena on ta koguni palju visam kinni hoidma vanadest tõdedest kui tema õpetajad, tõdede loojad ja esimesed viljelejad. Piiritu usaldusega näib ta järgnevat inspiratsioonile, ilma et hiljemini midagi hooliks muuta sellest, mis on valminud ekstaatilises loomispa-lavikus.

Selline loomisviis toob endaga kaasa parimal juhul teatava värskuse, kerguse, pingutamatus varjundi, kuid enne kõike soodustab see siiski kvantiteeti, mitte kvaliteeti. Ja lugejale jääb Adamsonist paratamatult mulje kui kirjanduslikkudes küsimustes väheteadunud, nõrga eneskriitikaga varustatud luuletajast.

Minevikuilmeline kirjanduslik pagas ja suur inspiratsiooni respektseerimine viivad keskmiste eeldustega luuletaja tavalisest midugi epigonismi. Et Hendrik Adamsoni pole tabanud sama saatus luuletajat hävitavas ulatuses, see ei olene nähtavasti mitte niivõrt ta eelduste suurusest — nende olemasolu tuleb muide tun-nustada —, kuivõrt Adamsoni tihedaist sidemeist elulise rahva-likkusega. Need sidemed algavad murraku tarvitamisega, kuid hoopis olulisem on täielik kodusolek rahvalikus mõtlemis- ja ütlemisviisis. Meie maaelu käsitlevate romaanide sageda olustiku-inflatsiooni kõrval esineb Adamsoni ökonoomsem rahvapärusus enamasti õnnelikult valituna ja küllalt tüüpilisena.

Tihti peale omab see rahvapärusus ülemeelikult jantlevat, hu-moristlikku põhitooni, milline iseloomulikul kujul esineb näit. „loodusepiltide“ (lk. 19—22) 4. osa värssides (mis muide meelde tulevad Gustav Suits'u „Hall on taevas ja must on maa“ rütmiliikumist):

Madsisep maa ja padsisep pori
tüü must kui üdsi ja sadap kui sorin.
Taeva tõrikse vee lasev läbi, —
kallates kauhti tuleb kui lädsin,
T a s a säääl üleven, ettevaatust,
ärge lõhk'ke me päid ega katust!
Säält aga vastu naaretes: hähä,
Kõnelet veel, saad kivige pähä.

Mõnikord ulatub see rahvapärusus õige valimatu naturalis-minigi, nagu näit. „Mustas mehes“ (lk. 29—30) vanatühja anus'e

kirjeldamises. Aga vähegi arenenud tasakaalu-tunde puudumine (mis oleneb muidugi inspiratsiooni usaldamisest) annab end tunda Adamsoni juures mitte ainult siin. Kogu ta vormiline rakendus kannatab sama pahe all. Vanariimi, uusriimi eri tüüpide ja hoopis vigaste riimide tarvitamine juhuliselt läbiseigi kõneleb kõigest muust, aga mitte vormilisest distsipliinist. Distsiplineerimatus — piiripidamatuse mõttes — on lõppeks ka ühe ja sellesama sõna kasustamine riimina läbi kogu luuletise. Viimane — rahvaluulest laenatud ja edasiarendatud võte — võib ju mõjuda esimesel lugemisel omamoodi efektikana, kuid teis- ja kolmandakordsel esinemisel tundub see juba tüütavana, nagu iga liialdus.

Aga Adamsoni „Tõus ja mõõn“ on kõigile puudusile vaatamata ometi värskemaid kogusid möödunud aasta luuletoodangus.

*

Nagu Hendrik Adamsonil on oma salapärane miski, mis juhib tema sulge, nii on ka Henrik Visnapuul „Tuulesõelas“ talutajaks mingi täpsamalt defineeritamatu instinkt, mida ta ise nimetab südameks:

S ü d a on talutai ustav ¹⁾.

Ei ole „Tuulesõela“ esimeses pooles peaaegu ainustki lehekülge, millel autor ei kõneleks oma otsekui mingiks idée fixe'iks saanud südamest. Kõik on seal kirjutatudki ainult oma südame õigustamiseks ja oma südame vaenlastega võitlemiseks. Võitlemine selle eest, „mis põvven sütib“, hääle tõstmine „hinge tapmise vastu“ — see on Visnapuu praegune programm, olgugi et ta hinge substants, siis see, mille nimel võideldakse, on nii tabatamatu, et „kuuvalgusse hajub“.

Et aga ka luuletaja sisemise, „tundmusliku soojuse“ mõõtmiseks ja hindamiseks võib leiduda objektiivsemaid kriteeriume, selle näib Visnapuu unustavat. See unustus saab arusaadavaks, kui näeme Visnapuud kogu maailma eest kannataja, maailma mure muretseja uhkes poosis:

Mina lõkendan, säran ja suren,
meelten maailma mure
väärmatu rask.

(„Kust kuhu, tuul, torm ja maru“, lk. 112.)

Maailma-mure kannatajad on ikka end tundnud maailma keskkohana ja nende ainus objektiivteet on nad ise. Nii ka siis, kui nende südame hääle järele käimine peaks osutama mõne teise mõõdupuu vaatekohast alaväärsete instinktide järele jooksmiseks, isegi siis ei kohku nad end visalt edasi õigustamast. Kas Visnapuud kohutaks näit. ühe teise eesti luuletaja eeskujuga, kes ka omamoodi oma südame häält jälgides kipub tallama enda

¹⁾ Minu sõrendus. O. U.

(„Kodu udun“, lk. 25—27.)

ümber absoluutselt kõik porri, et aga ta enda venepärane kaunis hing pääseks pimestavalt „helendama“? Muidugi mitte.

Maaailma-mure muretsejal on hea kanda vaid abstraktset hinnavalgu, kuna inimeste tõelised hädad valmistavad neile üksnes piinlikkusi. Sellest Visnapuu õnnetus:

Kun te käite, mõtted, meeled?
Taeval alla saatsin teele,
tulete kuid mustast mullast.
Lendama, ma ütlin, pead.
Vaata, songivad kui sead
tõeteri toorest kullast¹⁾.

(Mõistatus“, lk. 17—18.)

Objektiivsemale luuletajale oleks side „musta mullaga“ kindlaks baasiks, millele võib toetuda kogu olemusega, kuid Visnapuu kaotab, kui aeg talle sellised sidemed peale surub, oma luuletaja-tasakaalu täiesti. Mitte kunagi pole Visnapuu olnud nii hajameelne, katkendlik, sidemeteta-pidemeteta, kui „Tuulesõela“ esimeses pooles. Palju mis võidakse seletada katsetamise vajadusega, oma suuna otsimise ja raskuste ületamise „hambamurdmisega“, kuid kui sügavamalt põhjendama ta element saab valitsevaks, siis katke ühendus luule ja lugeja vahel täiesti.

On eriti huvitav ses suhtes jälgida surma-meeleoludest kantud luuletist „Surilina“ (lk. 8), milles ei puudu kujukust, mis aga põhjendamatute võtetega on hajutatud päriselt ebamääraseks. See etteheide puudutab kõige pealt refrääni „an-ri-li-su“, mida luuletaja kasustab umbes samas funktsioonis kui Poe oma „Kaarnas“ kordussõnu „ei iialgi!“

Teatava pingutusega võib muidugi avastada ka sellise nõia-vormelina kõlava häälikutekombinatsiooni tekkimise protseduur ja täpne ülesanne luuletises. Võib leida, et see on moodustatud „surilina“ silpideks ning häälikuteks lahustamise ja ümberkombineerimise kaudu puhthäälikuliseks mõjuteguriks. Aga sellisenagi ei näi sellel olevat küllaldaselt põhjendust. Kõlaliselt vaadelduna võivad häälikud *n*, *l*, *i* sisendada just vastupidist luuletises taoteldavale surma-meeleolule, kuigi vahest *r* ja *u* seda toetaksid. Kui läheksime veelgi kaugemale, problemaatilise häälikute värviküsimuse juurde, siis võib-olla ainult kõrge, terav *i* vastaks surilina valgele värvile, vahest leiaksime veel mõne muugi detaili, kuid kõik see eeldaks lugejas sensiibluse kõrgeimat astet, mis liiatigi peaks olema suguluses autori tundelaadiga. See viib aga mõttetuseni. Kui Poe leidis, et isegi „ei iialgi!“ korduv esitamine pole sobiv mõistuslikule olendile, ja neil kaalutlusil valis refrääni kandjaks kaarna, mis öelda siis veel „an-ri-li-su“ puhul!

Nii või teisiti põhjendamatut leiame luuletistekogu esimeses

¹⁾ Minu sõrendus. O. U.

pooles peaaegu igas luuletises ja teatavat paranemist ses suhtes võib märgata ainult teise poole looduse- ja olustikulauludes. Sügavamat sidet luuletajaga ei teki lugejal ka viimatimainitud luuletistes. Alles „Jõuluöö legendis“ (lk. 61—66), milles on sündmustikuline-jutustav ja kirjelduslik konkreetne ühes diskreetse tundetooniga sulanud tervikuliseks elamuseks, suudab Visnapuu lugejat täiesti lepitada. Võib-olla peituksidki kõige paremad väljavaated Visnapuule praegusel murdeajal sellises eepikas.

*

Rohkem kui Visnapuu on kaldunud eepikasse Arthur Adson oma „Pärlijões“, aga ta suudab ka lüürilises kodunurga-luules leida veelgi mõne uudse detaili. Viimane asjaolu sõltub kahtlemata sellest, et Adson — vastuoksa Visnapuule — ikka on olnud sidemeis „musta mullaga“. Ei ole ta kunagi Visnapuu kombel tundnud teravat tuska nende sidemete pärast ega lasknud end kõigutada selt aluselt isegi romantika kõrglainetuse päevil. Ses suhtes on tal mitmeti sarnasust Adamsoniga; ja heidetagu pealegi neile ette provintslust, kitsust, ebamoodsust, midagi omapärast ja olulist on neil luuletajail ikka öelda.

Küllap on just nende sidemete pärast Arthur Adsonit juba varem inigi nimetatud realistiks, ei ole aga Adsoni luulele päris võõrad veelgi kaugemad, juba naturalistlikudki elemendid. Võrumurdelise kodunurga „must muld“ on Adsonile siiski ainult toormaterjal, millest ta vormib vastavalt omale romantilisel ajastul kujunenud mentaliteedile. Realist või naturalist on Adson ainult ainevaliku suhtes, kuna aine käsitlus reedab romantikut, tihti peale isegi sentimentaalset idüllikut.

Kitsas kodunurksuses kõigi juurtega kinni olles ei avasta Adson kesteab kui laiu väljavaateid, kuid teiselt poolt ei kaota ta ka kunagi tasakaalu. Pessimismis vaevleva Visnapuu kõrval on Adson säilitanud hea tuju oma grotesksete tegelaste kas koomiliste või ka traagiliste toimingute vaatlemiseks. Äärmisel juhul võib ta vaid kergelt nukrutseda, mure aga pole Adsoni arvates väärt, et sellest üldse laulda. Viimasel juhul on parem üldse vait olla:

Kui sulle tulevik ei kuuluta
Ämp paremat kui käenollevaig, ...
Sis ole vaiki nigu puu
Nink pia kinni oma suu.

(„Minevikuteid“, lk. 6—10.)

Vaadelda ja heldinult-meeleolitsevalt kaasa elada — see on Adsoni kui luuletaja õigeim tee. Seda teed on ta läinud eepilistes „Kusta Tamme loos“ (lk. 30—34) ja „Ull Liisus“ (lk. 38—40) ning andnud nende laulude klassilises lihtsuses selle kogu parima. Kahjuks ei ole ta mitte alati suutnud kinni pidada sellest

teest. Vahel on Adsonis ärganud ka õpetaja ja siis on tulemuks üsna naiivselt didaktilised asjad, nagu „Vana Org nink temä poig“ (lk. 35—37) või „Möldre õnnetus“ (lk. 44—48).

Huvitavamat osa „Pärlijõest“ esindavad eepilised laulud ja just ses suunas on põhjust õhutada Adsonit edasiminekuks. Ta endises laadis küllalt põhjalikult kasustatud kodunurksus leiaks uues suunas kindlasti tervendavat värskendust.

*

Kui Visnapuu oma „an-ri-li-su's“ hävitas sõna tähenduse, siis loobus ta kõige tähtsamast sõnas. Teiselt poolt ei ole õige selliste sõnade rohke tarvitamine, milliste peaväärtus, nende tähendus, pole küllalt kindel suuremale osale lugejaist. Sellest vaatekohast võiks vastu vaielda eeskätt Adsonile ja Adamsonile, kui nad püüavad õigustada oma murdekeelt. Aga sellest lähtudes võib kahelda ka Erni Hiire paljude neologismide, inversioonide jne. küllaldases õigustuses.

Erni Hiir otsib teadlikult väljendust uuele vaimsusele, erakordse tõsidusega laulab ta kodunurgast, tööst, töölisest, hellub ka kodu viletsusest ja vaevalisusest. Kuid Hiire „Kodutee“ on siiski ainult vahest näide suuna otsimisest, mitte veel oodatav uus luule. Kui eelkäijad mattusid tihtipeale elamuse udususse, siis Hiire vahest üsna selgedki elamused on täpsa väljenduse otsimisega mattunud sõnastusliku raskepärasuse hämmu. Üksikud plastilisemad, nagu „Taat-tamm“, lubavad vahest aimata Hiire edaspidist arvatavat arenemisteed. Jah, võib-olla tuleks Hiirele kasuks isegi suurem hoolimatus värssi vastu, kuna see, mis meid käesolevas kogus segab, puudub mõnes ta varasemas kogus, näit. „Meeri-Maria-Mari's“. Igatahes näib olevat varane Hiire luule kohta teha mingit kindlamat otsust käesoleva kogu põhjal.

Uustulnukaist kõige huvitavamana esineb Betti Alver poeemis „Lugu valgest varesest“, küllaldase vormilise oskusega, erakordse vaimukusega — aga see on esialgu ka kõik. Suure skepsisega tuleb aga lehitseda Meinhard Aleksa „Tuleaset“ ja Marietta Simtmanni „Lohutust mures“. Esimesel neist näib siiski teatavaid eeldusi olevat ja mõni üksik kirjeldava sisuga luuletis, nagu näit. „Kala“, tõuseb juba praegu mõne meie keskmise luuletaja keskmise luuletise tasemeni.

M. Simtmann iseloomustab aga ise oma luulet järgmiselt:

Kuu kui silgutünni laud,
vahel poolik, vahel aus —
See mu, kaupme'e tütre laul.

(„Enesele“, lk. 50.)

Muidugi pole sellega veel öeldud, et Marietta Simtmanni jääks eesti luules ka edaspidi kindlasti ainult „kaupmehe tütreks“.

Oskar Urgart.

Kirjanduslik ülevaade.

Kaks kogu muinasluulet.

Kanteletar I. Soome rahva kangelaslugusid, ballaade ja legende. Tõlkind ja sissejuhatand August Anni. E. Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1930. (Soome antoloogia I.) 370 lk. Hind 5 kr. 50 s.

Kanteletar II. Soome rahva tundelaule, tarkus- ning nõidusluulet. Tõlkind ja sissejuhatuse kirjutand August Anni. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. (Soome antoloogia II.) 255 lk. Hind 4 kr.

Luuletistekogu ilmumine on tänapäev sündmuseks. Seepärast võib imestusest käsi kokku lüüa, et E. Kirjanduse Selts ühe aasta kestes välja saadab tervelt neli kogu värsse, enamikus pealegi tõlkeid ja tüsedamas kaustas liiatigi vana rahvaklassikat! Seda ajal, mil isegi moodsal aigupärasel luulel on vähe sõpru ja armastajaid.

Teritagem siis tähelepanu haruldasemale: muinasluule uhkeile voolümidetele. Selgub: nad on suurejoonelise kirjastusürituse esimesed pääsukesed. Nimelt on E. Kirjanduse Seltsil käsil tõeline kirjanduslik suurettevõte, mis taotleb ühelt poolt soetada täielikku maailmakirjanduse ajalugu eesti keeles (senini ilmunud Th. Zielinski' *Vana-Kreeka kirjandus 2 raamatus*, ilmumas A. Anttila' *Sissejuhatatus uueaegseisse kirjandusvooludesse*), teiselt poolt pakkuda suurejoonelise valimikkude (antoloogiate) seeria näol maailmakirjandust ennast. Valitud näited kõigist rahvuskirjandusist kavatakse mahutada 20 köitesse, $\frac{1}{2}$ —2 köidet igale rahvale. See valimikkude seeria pidi avatama soome antoloogiaga. Et aga agaral toimetamisel selle antoloogia mõõtmed paisusid tublisti üle fikseeritud normi, mõõndi Soome kui lähema naabri kirjandusele eriline asend teiste kirjanduste seas, lubades sellele 4 köidet. Neist neljast köitest peavad I ja II sisaldama rahvaluule, III ja IV kunstluule kui ka proosa näiteid. I ja II köide on nüüd ilmunud ühise nime all *Kanteletar*: I raamat toob jutustavate rahvalaulude valiku, II köide rikkaliku liürika-põimingu.

Kes on meie vana kandle sõber, see armub ka sisse soome vanasse luulesse. Kuid *Vana kandle* ja eesti rahvalaulu valikkogude tundja ei ole ka nii naiivne, et hakkaks otsima siit suurt sündmustikupõnevust, pikantset erootikat või muud iseäranis „tõmbavat“. Mis ta siit aga leiab, on omapärane, arhailine, isesuguse ja tervikliku elutundega luuleilm, mis veetleb eeskätt primitiivsuse ja looduslähedusega. Ja igav ei ole see luule ka sugugi, kel on seda liiki maitset ja esteetilist erksust. On ju luuleteemad õige vahelduvad ja jutustavas köites ei puudu küllalt ka liikuvat sündmustikku. Eks ole meie publikule siiski üsna uudsed, vähemalt siinses käsitluses, seesugused vägilaskujud nagu vana hall Väinämöinen: kuulus tark, läbikukkuv kosilane, jumalik laulumees ja kandletegitaja, põrguskäija ja suur sõdija Pohjala võimudega; tark meister Ilmarinen, taeva taguja ja sammo valmistaja; lustlik Lemminkäinen, hooletu seikleja, mõõgamees ja naiste lemmik; morn õnnetu Kullervo enese ja oma suguvõsa sünge saatusega. Veel enam uudsed on argielu-ballaadide elulähedad tegelased: olgu ebainimlikult julm Kojose poeg, olgu naise-tapja rootslane, olgu tüdrukuid võrgutav papp Riio poeg, olgu veripattu tegevad Tuiretuse lapsed ja paljud muud. Või veel liigutav Elina lugu: jenoovevalik teema, süütu ustava abikaasa tulesurm keelepeksu ohvrina.

Minule meeldib kahest kogust esimene enam: sööbis enam meelde, tõi rohkem uudseid, omalaadseid elamusi. Seesugust ballaadilist ja legendilist rahvaloomingut on meil kasinalt.

Ent ka teine kogu, täis igatsuste, kurbuste, eluraskuste hingestatud liürikat, täis mitmekesiste eluvahekordade konkreetset luulet. Sel on meie leeloga võrreldes nukram ja hingestatum varjund. Siin on rikkali-

kult tundeid ja mõtteid neidude ja naiste, poiste ja meeste, orbude ja orjade elust. Need laulud on intiimsemad kui meie omad.

Pole põhjust siin lähemalt iseloomustada nende kogude aineid ja elutunnet. Seda on raamatus isegi tehtud ületamata asjatundmise ja põhjalikkusega. Olgu ainult öeldud, et lugejasse jääb teatav haiglane mulje. Elutunde nõrkusest ja tumedusest tunnistab näit. enesetapmiste ja roimade rohkus eriti jutustavais lauludes ja huumori pea täielik puudumine. Need lood on täis inimessaatuste kurbmänge: Väinämöinen sõidab vaskse venega „merekurgu keerangusse, neelu kurja käärangusse”. Kullervo mööga „pära peenralle toetas, tera pööris rinna poole, ise tormasi terasse”. Sama teeb Riio poeg. Aino uputab enese. Tuiretuise poeg sõidab õehäbituse pärast ratsahobusel merre. Antero „vedas pussi puusa päältä, selle äigas enda'asse, sügavasse löi südame”. Klaauus „sõitis kohe sulada merda, alla voogude vahuste”. — Põhjused: vanadus allajääk, lahendamatud hingelised elu-vastuolud, süütuse kaotus, veripatt, abikaasa surm jms. Ons õigust pidada enesetapataudi eriliseks tänapäeva-nähtuseks, kui juba neis looduslikes oludes seda nii rohkesti esineb? Ja eks juhtu siin külluses muidki roimi: Lemminkäinen tapab Pohjola peremehe, Untamo Kalervo ühes perekonnaga, Kullervo Untamo, Kojose poeg tapab metsikul kombel oma naise ja saadab selle liha ämmale süüa, rootslane tapab naise, et võtta uus, Lalli tapab piiskopi jne. Öeldagu selle kõrval, palju on positiivseid, elujaatavaid mõtteid ja tundeid, mida see raamat õpetaks. Ma ei taha olla hässitaja, aga kui meil viimasel ajal tungivalt nõutakse positiivse sihiga ilukirjandust, siis selles mõttes ei ole paiguti otse dekadentlikul *Kanteletar* il meie rahvusidealistidele mitte alati just rõõmustavat pakkuda. Ometi võib siit teha huvitavaid tähelepanekuid rahva kunstimeele kohta: see kujutab eeskätt elu suuri, põrutavaid sündmusi — nende mõju on harilikult isendast kõlblas ja roima tagajärgede kujutamise vahel ka otsekohest moraali.

Ent ärgem rääkigem sellest pikemalt. Vaadake parem, milliseid huvitavaid sisevaateid avab tõlkija A. Anni soome rahvalaulu olemusse. Ta avastab selle tõulised ja üldpsühholoogilised eeldused, näitab, kuidas luule laad olenev on tõulisest koostisest. Selle luule hingeliste loomiseeluste seletamine, tas ilmneva looduse- ja elutunde, murede, rõõmude, ihade, tahtmiste ja mõtete sünteesimine annab primitiivse loomingu mõistmiseks imevõtme. Siin on tarvitatud viljakat esteetilis-psühholoogilist meetodit rahvaluulele lähenemiseks, mitte pinnalist vormieritlust või rahvaluuleliste teooriate rakendust. Niiviisi avastatult, tagasiviidult elava looduseinimese ja -ühiskonna hingeni muutub vana luule meile alles õieti arusaadavaks. Loetagu köidete sissejuhatusi, eriti „Runolüürika hinge” II köitest. Teie vaimusilm omandaks nagu isesuguse nägemisvõime.

Nood raamatud pole ühekordseks lugemiseks. See pole aktuaalne kirjandus, pole looming päeva hüüdsõnade ümber. See on nagu klassika: iseteadev oma väärikuses, suurele hulgale põnevuseta, ent iganematu ja sügav. Seda luulet tuleb maitsta vähehaaval, ent kestvalt; seda armsamaks ta muutub. Need köited kuuluvad selle valitud kirjanduse hulka, millest peaksid koosnema haritlaste riulid, et neid jälle ja jälle lugeda. Nii siis: väärtkirjandus.

Kuid kas võimaldab ümbertehtud keelekuju ammutada siit algupärandi luuletäiust? Ons tõlge suutnud orginaaliga sammu pidada? — Täiesti rahuldavalt. Vaevalt oleks keegi suutnud seda teha paremini. On ilmne, et nende köidete veerge pidi on liikunud andekas sulg, et siin on töötanud avar vaim.

Tõlge on eeskujulikult sõnarikas, mida tunnistab rahvakeelsete sünonüümide ja onomatopoeetika rohkus: sagnarad, pasmas, piirits, vaglad, kipelking, nääl; kangima, kulksatama, supsama, tönnama, tännitama, kõblitsema jne. Tundes hästi eesli rahvalaulu stiili ja keelt, on enamasti õige õnnestumult tabatud rahvalaulutooni:

„pani kullad kulmudelle,
 pani hiuksille hõbedad,
 sinisiidid silmadelle,
 punapaelad pää iluks” (I, 73).

Paiguti on tõlge otse üllatavalt ilmekas ja meeldejääv: vahel üllatavad mõned suurepäraseid värsid, vahel terved selgelt väljatöötatud luuletised, näit. „Kolm laulumest 2”, „Oi kui selle ma saaksin”, „Kaksi kaudista ühessa” jpm. Tõlkija on teadlik kõigist rahva värsikunsti saladusist ja ta värss on suurepäraselt organiseeritud: rütmilised ilukõlad rõhulibistuse kaudu, vali vältereeglite täitmine, alliteratsiooninõude usin jälgimine koos muu häälikuinstrumentatsiooniga, lisaks hästi valitsetud mõtte-riim — kõik need vormivõtted on olnud virtuoslikes kätes.

Toome mõne näite. Olgu öeldud, et soome runovärss näib eesti omast selle poolest väärtuslikum, et ses esineb hoopis sagedamini rütmirikastavat rõhujagamist. Eesti värss tundub nimelt tublisti rütmivaesem, sest et selles on tüüp 'läksin metsa kõndimaie', seega kuiv trohheiline meetrumikavand, suures ülekaalus. 47-mes mitut liiki eesti rahvalaulus (*Vanast kandlest* + osalt *Veske' Eesti rahvalauludest*) kokku 2032 reaga leidus ainult 593 rõhulibistusega värssi ehk 29%, kõikumus 0—94%, kui arvestada ka sellist laulu kui „Kus on kullalla koduke“, kus 16 värssist on ainult üks libistusega, mis tundub teadliku kurioosumina. — Soome keeles leidus 39-sas *Kanteletar*'i laulus, kus kokku 2060 rida, 999 libistusega värssi ehk 48,5%, kõikumus 23—68%. Seega 60% enam. A. Anni tõlkest võtsin 33 pala 2044 reaga, neist oli rõhujagamisega 1073 ehk 52,5%, kõikumus 36,5—60%, seega eesti omast üle 80% ja soome omastki 7—8% rohkem. Märgatagu kõikumuse äärmist ulatust eesti lauludes, mis tunnistab juhulisusest, ja võrdlemisi väikest amplituudi Anni tõlkes, mis tunnistab teadlikust hooldest. Arvan, selle rütmilisamisega on ainult võidetud. Jääb ainult küsida: kas see on alati saavutatud loomuliku sundimatusega?

Samuti taotleb tõlge ületada algupärandit alliteratsioonisagedusega. „Neitsi Maarja lugu” ja „Tehvanuse lugu” sisaldavad algupärandis 457 värssi, neist alliteratsiooniga 382 ehk 84%, tõlkes 448 värssi, millest alliteratsiooniga 392 ehk 88%.

Et tõlkija on muudki häälikuinstrumentatsiooni hoolsalt taotelnud, selleks väike näide:

„Look see loogasse lajatas,
 ais jäi teise aisa külge,
 rangid rangide tahaje;
 veri tilkus vehmerista,
 puna loogasta pudenes,
 rasva rangide pärast.”

l-l-l 00-00, a-a-a-a, s-ss-s, ee-e.
 ai-jäi-ei-ai, s-s-s, e-e-e.
 rangid-rangid, a-a-a-a, d-d-t, i-i-j.
 ve-ve, eri-eri, e-e-e, i-i-i, s-s.
 pu-pu, s-s, a-a-a, n-n, t-d,
 ras-ras, ra-ra-ra, s-s, a-a-a-a.

Seesuguseid häälikkavatsuselt suurepäraseid värse leidub külluses.

Vormiosavus ei jäta siis soovida, selle poolest on Anni tõlge hoopis kunstikavatsuslikum kui meie parimgi rahvalaul. Kuid eeskujulik hoolitus vormikülje eest on sündinud mõnikord koguni sõnavaliku ja sisuselguse arvel. Nii oleks üht ja teist ütlemist sõnastuse eestipärasuse, vormiõpetusliku ja sõnavaralise arhaiseerimise ja väljenduse selguse kohta. Ses asjas ei ole tõlkija südametunnistus päris puhas, ta arvab tarvilikuks juba eessõnas võimalikke laitusi ette haarata. Aga ta tunnistab ühtlasi, et arusaadavuse piirides olevat soome kõnekäände ja keelekujusid teadlikult säilitatud. Arvatakse kuuluvad siia ka järgmised soomepärasused: „Tean mere ma künnetu k s i, mere kolgad kougitu k s i” (I, 66 jm.; siin ja edasi kõik minu sõrendused. A. P.), „tulin tuule tui-gutella” (II, 88), „need ei korda kellelegi, ega kandlele kuhugi” (II, 96), „pappi mulle särgi p a i s k a s” (II, 159), „kuhu ei p ü s t i n ö i a nooled” (II, 214), „kolkida k ö v a - o s a s t a” (II, 87), „kopp on p ä e y i s - t a k ö v u s t a” (II, 31) jm.

Siit kerkib kohe kurikuulus laensõnade küsimus. Pooldades, kuigi tagasihoidlikult, ka selgeid uusi laene, kõneleb autor jutumärkdes „doktrinaarsest vaenust“ „soome salakauba“ vastu. Ometi pole too vaen tingitud mingist doktrinaarsusest, niisama vähe kui pooldamine, sel kaimusel on ka sügavamalt põhjendust ja mõtet. On selge, et uute soome sõnade enamik ei esine siin mitte niivõrt sisulisest kui vormilisest vajadusest; suurimaks sundijaks on alliteratsioonitaotlus. Näit. „tähe ambus tae-va’asta, pilgu pilvede vahelta“ (I, 216). Soome ’pilka, pilku’ = täpp, märk. Neist aga kumbki ei anna alliteratsiooni. Oleks vahest siiski võinud tõlkida ’täpi pilvede vahelta’, kus ’pi-pi’ oleks alliteratsiooni teataval määral korvanud. Kuid ka alliteratsiooni kaotamine ei tohiks veel kohutada. Esmalt on nende % Annil niikuinii pisut suurem ja teiseks võib see- või muusuguseid kooskõlasid mujal juurde soetada. Seda on Anni teinudki. Nii järgneb tsiteeritud reale otse haruldane kooskõla kuhjamine kahe kõrvurea vahel: „ühe ammu tõstangulla, ühe sammu astangulla“, millele on algupärandil vähe vastu seada; samuti mitmes muus kohas. Mõni hõlpus võimalus on pealegi kasustamata jäänud: „parem oleks olnud koera seltsis“ (I, 220), miks mitte ’koera kaasas’? Jm. Veel mõni, eeskätt vormist tingitud laen: „Kalevala kangaida“, „armas auringuke“, „päeva päätuseksi“ jne. Kunstluutes loetakse vägivaldsed riimid halvaks stiiliks, seda taunitavam peaks olema laen alliteratsiooni pärast, sest et selle esinemine üldse ega teatavas paigas pole ilmtingimatu. Ja kui autor ka ütleks, et sõna pole võetud mitte üksnes vormi pärast, siis ei muuda ka see palju asja, isegi see mitte, kui öeldaks, et osa sõnadest on meie kirjakeeles juba ennemalt tarvitatud. Ei tohiks ju vana luulet tõlkida moodsasse kirjakeelde. Tarbetud on ka seesugused võõrapärasused nagu „k a n e r v a j u u r e d“ (miks mitte juba ’kanarbi-?’). Üks osa soomepärasusi laseb vist seletuda eestilise keeletunde nürinemi-sega tõlgitava keele mõjul.

Kõige selle esiletoomisega rõhutan siis seda, et tõlge oleks võinud olla veelgi eestipärasem. Sõnavara ja vormide ülekanne hõlbustab muidugi tööd. Ent kuidas mõeldakse siis tõlkida näit. *Nibelung*? Ei või öelda, et tundmatuid sõnu esineks siin võimatult rohkem (vrd. Ridala tõlkeid!), kuid igatahes niivõrt, et tõlge on siin raskemini taibatav kui keskmine eesti rahvalaul. Imelikul kombel oskab rahvalaul enesesse võtta ka kõige isääralikumaid sõnu ja ometi nagu ei märkagi nende kui võõraste ligiolu, nad selguvad enamasti hõlpsasti kontekstist. Seda võimaldab rahvalaulus mingi meeleolu-ühitus, võõra imeline kohaldamine-tuntule, leelutuse vaba ja lihtis vool, mis imab võõrkehade pea nähtamatuks. Paistab nii, et üksikul, eriti veel kõrge kirjanduskultuuriga isikul on võimatu täiel määral tabada rahvalaulu meeldesõõbivat lihtsust ja loomulikkust. Ikka tekib paiguti väljenduse raskepärasust, esineb ühtesulatatama võõraineid, ebaselgust, liiga isiklikku sõnatarvitust, ebarahvapärasust, neologisme. Olgu veel mõned senini puudutatama nähtused tähistatud mõninga näitega:

Selguse puudust: „küüsi külmaje kivije, h a m b u t i v e s i h a g u j e“ (I, 66), „Pistis sepise pajasse: — Kuule seppa, vennikene“ (I, 96) jpm. Ja miks ei võiks seesugunegi värsid olla lihtsam keeles: „tee mulle [?] sula sobimus“ (II, 218), umbes ’tee minuga lahke lepe ~ leping’.

Küsitavat sõnatarvitust: „sõandus ja vihastus“ (I, 151, II, 181 jpm.), kus ’sõandus’ on tarvitatud tähenduses ’süda läks täis’, soome ’sydäntyi’; „mõõku jo kohutid (I, 198) = tõstsid; „kuidas Looja koolutatud“ (I, 330) pro ’kooletatud’; „ükski, hõrna, veed vedelen“ (II, 64) = vean; „tera tuima torkamisest“ (II, 174) = valju; „kõik on teised kaksikutid“ (II, 64) = paariti. Jne.

Neologisme: Juba Rootsi hertsogil Kaarlil on „mehed rasked relva-

desa", kuigi Aavik alles meie päevil selle sõna lõi. Väinämöinen küsib Joukahaiselt: „Mida siis enim sa teaned“, mis on ju purumoodne superlatiiv. Leidub mõnda muudki seesugust.

Edasi tuleks ikka püsida nõude juures, et keel ka vormiõpetuslikult võimalikult tagasi viidaks meie rahvaluules tarvitatud vanematele kujudele. Tõsi, täielik järjekindlus on siin võimatu, ent püütagu ühtlusetust vähendada miinimumini. Ses sihis on A. Anni hoolega töötanud, aga ühteist oleks veelgi võimalik olnud teha. Näit. tõlgib Anni: „üks on sõitema nobeda, teine kange kandemaie“ (I, 67). Ei usu, et esimene värs järgmisel kujul palju halvemini kõlaks: 'sõitemaie üks nobeda'. Või „korda kolmgi ehk parembi“ (I, 67) — 'korda kolme ehk parembi'. Või veel: „ise kui pära peaksin“ (I, 67) — 'ise kui pärada peaksin'. Hilisdiftongeid kahele silbile jaotamata, nagu siin viimses sõnas, tarvitab ka Anni ise mõnikord: „võttis sütta söepajasta“ (II, 233) j.m. Pikemate lõppude juurdesoetamine võimaldab ühtlasil välja tõrjuda hulga sissetükkinud täitesõnu ja -silpe, mis tasa teeks mõne rõhulibistuse kaotuse.

Mida enam raske- ja võõrapärasust ja muud stiilipahet, seda takistatum arusaam ning elamus ja sedamööda väiksem ka lugeja huvi. Igatahes sisaldub siin mõndagi, mis pole meie laiema üldsuse jaoks küllalt läbi seeditud. Oleks nagu pisut toorevõitu vili nopitud puust, kuigi see on haruldaselt lopsakas, täis mahla ja aroomi. Minu maitse oleks pooldanud hoopis vabamat, rahvakeelsemat, lihtsama sõnastusega eestistist — müdugi võimalikult ka niisama eskujulikul vormihooldel. Ei ole põhimõtteliselt vastuvõetav rahvaluule tõlkimine keelde, milles on nii rohkesti moodsaima kirjakeele sugemeid.

Niiviisi mõningaid norimisi. Need ei esita teab-mis olulisi seiku. Suutmata näidata teose kokkuseades põhilisi puudusi, kuigi jäädes mõnes küsimuses eriarvamisele (muu seas ka valiku ulatuse kohta), tuleb tunnustada, et teos avab sisult meile uue ja rikkaliku rahvaeepika ja -lüürika maailma ja osutab tõlkena hoolikalt organiseeritud teostust. Sama väärrikas ja peen on raamatute välimus. I kõite kaanel ja teksti ees kriitpaberil asetseb A. Gallén-Kallala kuulus maal „Võitlus Sammo pärast“, teises kõites sama kunstniku „Vennatapja“, mõlemad värvitrukis. Esimene kõide toob veel teisigi sama kunstniku reproduktsioone ning muud pildimaterjali.

August Palm.

Suurteos Eesti rahvaomase kultuuri üle.

I. Manninen: Die Sachkultur Estlands I. (Õpetatud Eesti Seltsi Eritoimetused 1.) Õpetatud Eesti Selts Tartus 1931. XV+275 lk., 291 pildi ja Eesti kihelkondade kontuurkaardiga. Hind ettetellimisel 13 kr., müügil 18. kr.

Teos on mõneski suhtes märkteoseks meie kehavõitu teaduslikul kirjanduseturul. Esmalt töötab ta saada suurteoseks (esimesele osale järgnevad kava järgi veel kaks), teiseks tahab ta olla sihtjooni avavaks teoseks meie, senini vaid ühest ja teisest servast nukitsetud etnograafiauurimise põllul ja kolmandaks on see teos ilusaks tunnistuseks ÕES-i (Õpetatud Eesti Seltsi) väljajõudmisest oma ajaloolisest tardumusest tahtele — teenida aktiivse osavõtuga iseoma rahvakultuuri. Selts on selle suurteose I osaga avanud uue seeria oma väljaannetes (Eritoimetused); on pannud selle teosega nagu nurgakivi uuele väljaannete-sarjale. Teiselt poolt on ÕES oma autoriteetse nime ja senise tööküpsusega tagatiseks teose kvalitatiivselt tublike kaalule, millele lisandub muidugi autori nimi, mis on teaduseilmas tuntud. Autoriks on soome teadusemees, endine Eesti Rahva Muuseumi juhataja ja Tartu Ülikooli etnograafia-dotsent dr. I. Manninen, kes oma teostega (olgu siin nimetatud ainult „Eesti rahva-

riiete ajalugu“ ja „Soome sugu rahvad“) ja teaduslike artikkelitega on rahvakultuuri harrastajate ringis laiemalt tuntud. Raamatu kirjutaja on oma pikemal Eestis teotsemise ajal (1922.—28. a.) põhjalikult tutvunud siinse rahvakultuuri ainelise poolega (etnograafiaga), mitte ükski Eesti muuseumide kogude, vaid ka nende arvukate teaduslike uurimisretkede kaudu mitmele poole maale, mis autor Tartus elades ja hiljeminiigi (Soomes olles) on sooritanud.

Peale selle on autori õhutusel ja Haridusministeeriumi toetusel suviti välja saadetud üliõpilasi-stipendiaate üksikute rahvakultuuri-nähtuste kirjeldamiseks, joonistamiseks ja pildistamiseks. On koostatud laiemaulatuiselisi küsitluskavasid, mille varal on kahel korral kogu riigi koolidelt saadud tuhandeid vastuseid, mis omakorda võimaldasid ülevaadet teatavate esemetüüpide maateaduslikust levingust. Kõik loendatu moodustab toorainese-osa käesolevas teoses. Seda on autor aga tublisti täiendanud trükitud allikainestiku põhjal, mis on võimaldanud esiteks puhtkirjeldava pildi täiendamist ja teiseks lubanud tõmmata teatavaid jooni esemetüüpide arenemisloos suunas. Kolmanda elemendina liitub teose kompositsiooni välisainestik. Ka seda on autor rikkalikult kasutanud — ainese iseloomu kohaselt peamiselt võrdlusmaterjalina.

Enne pärisainestikku tungimist on antud teose eesotsas 17 lk. ulatuses lühike ülevaade rahva sotsiaalsest, tulunduslikest ja asustusajaloolisist suhteist, peamiselt ajalooliste allikate põhjal. See peaks looma tausta, millele projekteerub rahva kultuurilooming selle mitmesugustest avaldusvormides. Käesolevas, esimeses teose osas on võetud vaatlusele rahva majanduse algelisemad vormid: veelinna munade korjamine, metsastus (kütmine), hülgepüük ja kalastus, kusjuures alajaotustes on võetud lähtekohaks kadunud soome prof. U. T. Sirelius'e jagamisüsteem. Nii jaguneb metsastuseala aktiivseks ja passiivseks metsastuseks ja kalastus sisaldab peatükid: põrutamine (uimastamine lõõgi abil), ahingipüük, õngepüük, piiramispüük, võrgupüük ja tõkke- (mõrra-) püük.

Niipalju teose ehitisainestikust ja selle üldisemast jaotusviisist.

Edasises olgu peatutud mõnede vajaduste juures, mis on tingitud sellise teose ilmutamisest praegu, kus eeldused selleks polnud võib-olla veel kõige soodsamad, ja pisut ehk sellelgi, millisel määral teos neid vajadusi suudab rahuldada.

Et eesti ainelist kultuuri haarava teose järgi puudust tundus, seda ei saa keegi salata. Eeskätt vajab seda etnograafia õppetool ülikooli juures, samas naaberteadused — arheoloogia, rahvaluule, emakeel, kodumaa ajalugu jne. — oma eristuudiumi täiendusena, ja lõpuks oleks vist meie kesk-koolilgi põhjust tutvustada oma kasvandikke kodumaa rahvakultuuriga. Senini puudus selleks aga täielikult teaduslikult usaldatav üldteos. Edasi oli paratamatult tarvilik teatava kontakti loomine välismaa etnograafiauurimisega. Eriti naabermaadele olime selle poolest võlgu ja neist tublisti maha jäänud. Me võisime seni oma uurimistel kasutada tarvilikkude üldteostena Soome, Läti, Poola ja Vene etnograafilisi kokkuvõtteid, kuid vastu pakkuda polnud meil midagi, peale mõne pikema artikli või eriküsimust käsitleva teose. Nagu autor ise eessõnas ütleb, peaks teos täitma Ida-Euroopa rahvaste etnograafilises kirjanduses selle tühiku, mida Eesti sel alal seni moodustas.

Mida ootavad tulevased eesti etnograafia uurijad selt teoselt? Eeskätt vist küll selgelt plaanisetud põhijooni — fundamentaalteost, nii probleemistiku kui meetodika suhtes, millele tulevikus julgelt võiks rajada üksikuurimusi.

Tiheda aineistikuga, eriti selle ühtlusega, mis juba praegu oleks küllalt kindlaks põhjaks võrdlevale uurimisele kogu rindel, pole meil siiski põhjust veel uhkustada. Kuigi Eesti muuseumide etnograafilised

kogud kuuluvad põhjamaade suuremate hulka, on siin siiski veel auklik-kust küllalt, mis enne nõuab täitmist. Kirjeldavatki tööd on senini tehtud suuremas ulatuses ainult ühe ala ulatuses (rahvarõivad). Muudel aladel on see alles algusel ja lünklik.

Kui rakendada esitatud mõtteid käesoleva teose vaatlusel, siis tuleb mõnuda, et autoril on siiski juba praegusegi ainehulga juures olnud julgust asuda võrdlevale uurimistöele. Võõrast aimest on selle tõttu teoses esitatud võrdlemisi ohtralt, sageli seevõrra, et jääb mulje, nagu loeksid mõnd üldetnograafilist tööd. Klassiline näide selleks on just esimene peatükk (Sammeln von Eiern), kus munade korjamise kohta Eestist on esitatud muu aine hulgas ainult paar teatekildu. Selliseid kohti leidub mujalgi teoses, kus eesti aimestik jaksab püsti seista ainult võõra ainese varal. Iseenesest võiks ju sellisegi aine hulk olla teose vooruseks: lugeja tutvuks samas ka küsimuse üldetnograafiliste perspektiividega, kuid samas tekib küsimus, kuivõrra see üldine ainehulk on kasuks eesti omale. Võib-olla mõjub see segavalt, kui eesti etnograafiaga tutvuda-sooviv üliõpilane, õpetaja või koguni välismaine uurija peab selleks veel erilist tööd tegema, et puhtesti aimest muu hulgast välja noppida. Nad kõik näeksid ehk meeleldi seda, et teost lahti lüües võiksid igas kohas sattuda kohe eesti ainesele. See on arvustaja eriarvamus ses küsimuses ja see arvamus süveneb, kui lööd lahti Soome (Sirelius), Läti (Bielenstein) või Vene (Zelenin) vastava teose.

Teine küsimus, milles autoriga võib tekkida eriarvamus, on kultuurlaenu küsimus. Võib-olla on autor, kui eesti rahvusse mittekuuluv, asjasse suhtunud objektiivsemalt, kuid nende ridade kirjutajale tundub, et mõnikord on tehtud otsus liiga kergel käel eesti ainese kahjuks. Mõõnan täiel määral kultuurlaenu võimalust, kuid igal juhul neid otsida oleks ehk liiga varajane. Mõnikord tundub järeldus liiga kategoorilisena seal, kus oieks pidanud ehk piirduma ainult võimaluste näitamisega.

Esitan siin mõned näited kalastuse alalt. Peipsil esinevat erilist lutsuunda (n. n. *lutsumända*) käsitledes katsub autor esiteks leida sellele tüpoloogilisi vasteid Venemaalt (lk. 132, 133). Kõige kindlamaks venepoolseks tõestuseks emplariks jääb aga siiski Peipsi-Vene rannik ise, mida autor ka mõõnab (lk. 132). Et Peipsi ranniku venelased seda tõesti tarvitavad, see on õige, kuid kas nad siin on olnud andjaks või laenajaks pooleks, jääb siiski küsitavaks. Et *mänd* seesugusena ainult Peipsil esineb (mitte kuskil Venemaal), selle kohta on kõik vene autorid ühel arvamisel. Puhtvene alalt (Pihkva jõe suudmelt) on senini esitatud ainult üks näide (*Sabaneev*), kuna teised autorid mainivad püünist ühenduses eriti Peipsi lääneranniku ja Piirisaarega. Praeguse aimestiku najal ei saa muidugi lõplikult otsustada, kelle loominguusse püünis õieti kuulub, ometi tuleb aga arvesse võtta, et Peipsi on siiski suur veekogu ja kalarikas selleks küllalt, et anda ka ise midagi püügitehnika alal, olgu siis andjaks eestlane või venelane. Mainitud püünise arendamisel on teeneid ka eestilisel asustusel, seda peab siiski mõnna juba püünise levingu põhjal.

Ka see ei taha hästi rahuldada, kui autor Peipsi (vene) ja Rootsi järvedelt leitud samakujulisi õngi tahab seada tingimata geneetiliselt ühendusse (lk. 134). Esiteks pole rootsi õngede kala-avatlev heliseadeldis kujult täpsalt vastav Peipsi omale, teiseks pole teada, kas need on vanad ja laialdasema levinguga püünised Rootsis või ainult üksikjuhud. Kui see õngetüüp oleks üldse kunagi laialdasemalt levinud põhjamaail, siis peaks sellest jälgi leiduma ka Soomes, kus muidu on säilinud palju algelist kalapüüniste alal. Loomulik seletus on ehk see, et püünis omaette leidusena võis tekkida eri kohtades. Vene loodusteadlane ja kalastusetundja *Sabaneev* on näidanud, et heliga avatlemise printsip on tuttav näit. Siberi rahvastel, ometi pole nad seda rakendades tulnud sarnasele õngele, kui meie Peipsil. Seepärast jääb võimalus, et umbes sar-

nase õngeni, mis üksikasjus küll erineb meie omast, jõudsid rootsi kalurid iseseisvalt.

Edasi, lk. 137 on autor arvamisel, et üks meie õngehargi tüüpideist (vähemalt seal, kus võib oletada vene mõju) on tekkinud vene eeskujul. Ometi esitab ta järgmisel (138.) lk. Rootsi-, Ungari-, Saksa- ja Prantsusmaa, kus esemetüüp on samuti tuttav. Vene kasuks jääb küll võim a l u s, kuid kategooriliselt ei saa seda siiski väita.

Pärata *kääri-* (keerd-) püüniste puhul avaldab autor arvamist, et need, vähemalt Eesti läänerannikul, oleksid skandinaavia algupära, kuna vastav päraga püünis oleks saadud venelaste vahetalitusest (lk. 169). Võib-olla ei saaks siin vaatlusel kõige pealt nii teravalt eraldada pärata ja päraga püüniseid, sest et viimane võib olla esimese arenemisprodukt. Ja kuigi jätaksime tüübi kohaliku arenemisvõimaluse, ei saaks ehk nii teravalt eraldada Eesti ida ja läant. Teame, et ka Peipsil ja Võrtsjärvel on pärata keerdpüüniseid, ja on tuttav ka see, et nimetatud alade kalurid on olnud igakevadest kalaretkede kaudu ühenduses Eesti lääneranniku aladega (Pärnu ja selle kaudu omakord Eesti saarestikuga). Võimalik, et siis, kui siin tingimata on tegu laenuga, on laenamine toimunud just idast läände. Seda näib kaudselt tõestavat veel asjaolu, et Rootsi käänivõrgud on ühest otsast kitsamad (nagu *Ekman* ja *Schneider* on näidanud), meil aga ühtlase laiusega.

Lk. 164-dal laseb autor mõista, nagu poleks *kale*-püünis vana kohaliku (Võrtsjärve) algupära: „Mõned tõendavad, et vene kalurid sellist püünist ei omavat.“ Nähtavasti on siin tegemist kohalikkude kalurite tõendusega ja ses mõttes on väide täiesti paikapidav: venelaste noorema asutuse kaudu pole see püünis siia kindlasti mitte kodunenud. Seda ei tunne Võrtsjärve venelased, ja Peipsi venelased on temaga tuttavad ainult nimepidi (Peipsi vene *калэ*) Võrtsjärve kaudu. Järgnevalt lehekülgedel on autor isegi näidanud kui ürgvana ja laialdase levinguga on see püünis (ulatudes soome-ugri aega), nii et põhjus seda venelastelt laenata ise ära langeb. Samuti liiga julgelt on väidetud vene algupära *kale* eri-arengulise vormi nn. *kalemõrra* (Wenterzugnetz) puhul. „See (*kalemõrd* — G. R.) kuulub küll püügiriistade rühma, mis vene kalurite poolt sinna (Võrtsjärvele — G. R.) on toodud“ (lk. 191)... Väide osutub vähepõhjadatuks. Esitaks ei tunne Peipsi venelased (kelle kaudu oleks püünis võinud siin koduneda) üldse seda püünist, teiseks tõendavad kohalikud kalurid, et see on kohaliku arenguga püünis. Viidatakse isegi ajale, millal see hakanud kodunema. Autor ei ole ka ise oma väite kinnituseks toonud ühtegi näidet vene poolt, küll aga mujalt (Soomest, Lätist, Prantsusmaalt — lk. 191, 192), ning jätab lõpul lahtiseks kohaliku arenemisvõimaluse.

Edasises peatukesime ainestiku jaotusel ja märgiksime mõned kohad, kus samuti võiks tekkida väikesi eriarvamusi.

Ahingitüüpe eritelles jätab autor lk. 107-ndal kolmeharulise ahingi nagu väljapoolle oma süsteemi. Andnud sellest tühikese kirjeldise, siirdub ta järgmisel (108.) lk. Eestis esinevate ahingitüüpide vaatlusele, loendades seal kõik tüübid peale mainitud kolmeharulise. Käsiõngede kirjeldise algusesse — kahe kirjutusejärgu vahele (lk. 125, 126) on asetatud õngemehe tuulevarju (*tarja*) kirjeldis, mille tõeline koht oleks olnud 131. lk., kus on tegelikult juttu õngepüügist, mil puhul tuulevarju tarvitatakse.

143. lk. jaotatakse piiramispüünised 3 rühma, kusjuures esimene rühm (viskvõrgud) Eestis üldse ei esine. Jaotuse puhul on siis arvestatud ka mitte-eesti aimest, kuid lugejale jääb siiski selgusetuks, milline püünis viskvõrk õieti on. Selle oleks võinud üldse nimetamata jätta, või tuua ka kirjeldis. Tõmbepüüniste jaotuses on erirühmaks eraldatud mõrd- (rüsa)-tõmbevõrgud (Wenterzugnetze, lk. 144). Ometi ei ole mõrd-tõmbepüünisega siin muud tähendatud kui lihtsa ujutuskoti (*kale*) eri-arenemisastet. Seega oleks olnud loomulikum selle tüübivariandi käsitus koos *kale*'ga.

Kalastuseosas oleks ehk aine selgejoonelisus võitnud, kui oleks eraldi käsitlust leidnud võrkpüüniste valmistamine (valmistamisriistad), aktsesoorsed osad jne., mis on liidetud nüüd ühe rühma võrkpüüniste (võrkude) käsitluse lõppu; samuti ka võrkude säilitamine ja kalade konserveerimine, mis on asetatud mõrrapüüki käsitleva peatüki lõppu.

Need oleksid üldiselt nende ridade kirjutaja erisoovid käesoleva teose suhtes. Arvustaja prilli läbi vaadatuna nii siis teatavad puudused. Kuid samas ei saa jätta mainimata teose voodusi. Selleks oleks kõige pealt suur allikaine hulk. Etnograafil tuleb seesugust üldist teost koostades käia üsna keerukaid ja kõrvalisi teid. Ei oska „vanade teaduste“ esindajad sageli kujutellagi, millistest eriteaduslikkudest teostest peab etnograafia endale hankima teatekillukesi. Siin on dr. Manninen teinud küll suure ja teeneterikka töö, olles kasutanud määratul hulgal mitmesse erialasse kuuluvat kirjandust ja töö koostamiseks sealt tarviliku välja otsinud. Meil, kellel puudub veel etnograafiline bibliograafia, on suur abi dr. Mannise ainekühulgast, mis töötab järgnevale põlvele saada eesti etnograafiliseks arhiiviks. Teiseks on autor oma teose varustanud rikkaliku pildimaterjaliga, mis on ja jääb etnograafiale esmajärgulise väärtusega ainekühukaks. Kui veel võtta autori selge ja tabav keelekäsitlus esemetüüpide kirjeldamisel ning hulk õieti tehtud tähelepanekuid ja järeldusi, siis võib loota, et teos oma ülesande hästi täidab.

G. Ränk.

Kunstlikult loodud sõnade küsimusest.

Sada uut tyvisõna. Loond ja esitand Joh. Aavik. Kirjastus „Istandik“ Tallinnas 1932. 32 lk. Hind 75 senti.

Meie eesti keeleuenduse „ainulaadsuseks“, nagu ütleb selle isa ja juht mag. Joh. Aavik, on uute kunstsõnade loomine ei millestki. „Kunstlik sõnadeloamine on eesti keeleuenduse suurim ja ainulaadne omapäraus ja ta suur yleolek. — Yhegi elava keele kallal ei ole senni kasutat seda abinõu, igatahes mitte süstemaatilisel ja põhimõtteliselt ja nii laiaks kavatsel ulatuses ega ka nii suures tegelikus läbi viimises.“ Nii loeme Joh. Aaviku uusimas keeleuenduslikus eribrošüüris „Sada uut tyvisõna“¹⁾, mille eriülesandeks on kunstlikult loodud sõnade propageerimine ning tutvustamine ja millel siin ligemalt tahaksin peatuda. Ja näibki olevat õige, et süstemaatilisel ja laiaulatuslikult, nagu Aaviku kava järgi Eestis, pole ühegi keele uendus kunstlikult loodud elemente kasustanud²⁾. Kunstsõnade loomise teoreetiline külg on Aavikul varemini pikemalt käsitletud teoses „Keeleuendus äärmised võimalused“³⁾. Viimases antakse eriti lk. 36—54 „kombinatsiooniteooria“ ja „kombineerimismeetod“ (lk. 48), mille abil kõigist võimalikest häälikkombinatsioonest eestis sõnakujundamine saab peaaegu piiramatuks: nii oleks A. arvutamise järgi eestis võimalik saada ümmarguselt 75 000 „juursõna“, ja tuletamis- ning sõnadeliitmisvõimalusi arvesse võttes „täieline eesti keele leksikon peaks sisaldama vähemalt oma 1 500 000 sõna“ (lk. 55). Asjast huvitatul maksaks sealt järele vaadata, kuidas puhta häälikutekombineerimise varal on loodud sõnad *veenma* (lk. 44—47) aluseks võetud 297-st häälikkombinatsioonist ja *roim* (lk. 82—85). Samas töös on A. ka ligemalt näidanud, miks ja millistel juhtumel eesti keel vajab uusi „juursõnu“, kuidas eesti külakeelest arenenud kirja-

¹⁾ Edaspidi lühendatult SUT.

²⁾ Näit. Ungari keeleuendusest (XVIII—XIX saj. keskpaigani) saame ülevaate J. Szinyeyi teosest *A magyar nyelv*, lk. 52—59 (näit. loodi ungaris uudissuffiks *-nc* nagu sõnas *kedvenc* 'lemmik'; m. t. lk. 55).

³⁾ Ilm. a. 1924. Tsiteerime teda alamal KÄV.

keeles on kisendav puudus abstraktsõnadest, kuidas eesti keel läheb ebaesteetiliseks oma lohisevate ja sageli idiotismitüüpi liitsõnade ülikultiveerimisega (nagu *südametunnistus* j. t.), kuidas seda kõike saab arstida esmajoones uute kunst sõnadega, osalt ka murdesõnade, soome laensõnade ja tarbe korral mistahes keelest saadud laensõnade keelde toomisega (prantsuse *morn*, *sarm*, ingliskreeka *kasm*). Seejuures tuleb vaid kinni pidada nn. „esteetilise purismi“ printsüübig, s. o. et loodavad ja laenatavad sõnad oleksid eestikeelises. Sealsamas (lk. 164—167 „Siamaani loodud kunstlikud sõnad“) antakse ka kunstlikult loodud sõnade loend ja ajalisi teateid iga üksiku loomise kohta (alates 1913. a. esimesena loodud sõnaga *jaunis*).

Nüüd, kus süstemaatilise kunst sõnade loomise mõte eestis varsti võib veeta oma 20. a. juubelit, on ilmunud kõnealune Aaviku erilisel kunst sõnadele pühendatud brošüür SUT. Vahepeal on autor oma mitmete tõlketööde kaudu (mille hulgas leksikaalses mõttes eriti tähelepanu väärib P. Bourget' „Õpilane“) ja niipalju kui võimalik ajakirjanduseski (nimelt peamiselt „Olionis“) levitanud endisi ja vähehaaval juurdeloodud kunst sõnu. Ja selles uues brošüüris nüüd on antud sõnastikukujuline mitmete sõnaregistritega varustatud ülevaade kogu sellelaadilisest sõnaloomingust. Iga eesti keele sõnavaralisest rikastamisest huvitatut peaks selle uudis sõnamaterjali kergesti-kättesaadavaks tegemine rõõmustama. — Kunst sõnade loomise põhimõtted ja nende loomise tarbe põhjendused pole viimaste aastate jooksul mingi võrra muutunud, nagu näeme sissejuhatavaist sõnadest (lk. 3—5), mis on õieti KÄV-i teeside lühikokkuvõte. Endiseks on jäänud (lk. 5) ka a. 1924 ülesseatud minimaalne uudis-tüvisõnade arvuline norm: „1200 uut tüvisõna olgu meie ideaaliks!“ Neist peaks olema 600 kunst sõna ja teist 600 saadud rahvakeelest ja laenudena soomest, viimastest allikast umbes 400: „see on ideaal, mille poole tuleb meil püüda lähemate aastakymmende jooksul.“ Nii siis antakse aega aastakümneid, seega järelikult nähakse ette pika-ajalist uudis sõnade keelde sõõbimist, nõnda et ka „keelerahu“ armastaval kodanikul pole palju põhjust mures olla. Ent kui arvestame kunst sõnade kirjakeelde tungimise senist tempot — umbes 15 viimase aasta jooksul on A. enda kalkulatsiooni järgi kunst sõnast enam või vähem vastu võetud tükki 30 —, siis peame ootama jääma asjadekäigus küll kaunis järsku tempotõusu.

Järgnevas võtaksime silmitseda A. loendis ette pandud 124 kunst sõna selt seisukohalt, millelt nad huvitavad keeleteadust: milline on nende tekimislugu.

I. Esimese, läbipaistvaima rühma moodustavad sõnad, mis on kokkusulatatud kahe sõna osadest:

luger [*lugre*] 'luukere, skelett';

vasn [*-a*] 'vanasõna';

ööp [*ööba*] 'ööpäev, 24 tundi' (M. Lubja loodud sõna);

välmina 'välja mõtlema', „leutama“;

kaavitama 'kaasa avitama';

tääsma 'teada saama' (murdeis 'täada s.);

kaatma [*kaadan*] 'korda saatma';

võtma 'vastu võtma';

aabe [*aape*] 'trükitäht' (vrd. tähenimesid *a+be*);

selmet 'selle asemel et';

? *võus* [*-a*] 'liigkasu', *võuslema* 'liigkasu võtma' (vrd. *võtma kasu*);

? *ermistama* 'ära märkima, (teiste seast) esile tõstma' (vrd. *ära märkegistama*?).

Selle sõnadesulatamise juures on kasustatud kõige sagedamini sulatatavate sõnade algosi (*väl-m-* < *välja* + *mõtlema*, *tääs-* > *täada* + *saama*), harvemini ka nende sise- või lõpphäälikuid. A. on ise teadlik sellest sõnadekombineerimismeetodist, nagu näeme KÄV 166 tema sõnadest

verbi *väljama* puhul: „See sõna on kombineerit sõnadest *välja mõtlema*; see on ka üks meetod uute juursõnade saamiseks“. *Kaavitama* puhul loeme sealsamas: „kombineerit sõnadest *kaasa avitama*“. See meetod ise muidugi pole Aaviku leiutatud, vaid selle aluseks on 1905. aastast peale Venemaal tarvitusele tulnud ja eriti peale ilmasõda seal laialt juurdunud sõnalühendamisviis, nagu seda leiame Eestiski muidu sagedasti asutiste nimede lühendeis (*Hasomin* < *Haridus-* ja *Sotsiaalministeerium* jt.)¹⁾.

II. Aavik ei poolda sõnadeloomist tuletamise teel, sest „see toob keele ühekõlaliste sõnade rohkuse“ ja „Tuletised on seevastu (s. o. kunst-sõnadega võrreldes; J. Mg.) kahvatumad ja lamedamad“²⁾. Seepärast on ka tuletussõnade tüüpi uudissõnu esitatavais minimaalsel määral, needki pole enam puhtad tuletised, vaid on tüvelühenduse läbi teinud:

terk [*terga*] 'terav ots' — vrd. *terik*, *teravik*;
ymbima [*ymmin*] 'rahuandmatult ymbritsema, ...' — vrd. *ümber* jm.;
põrpima [*põrbib*] 'frapeerima, tabama, põrutama' — vrd. *põrutama*, näikse loodud *põr-p(õr)-* silbireduplikatsiooni teel.

III. Väga paljude A. uudissõnade puhul tekivad assotsiatsioonid mingi teise sama- või lähitähendusliku sõnaga eesti, soome või mingis indoeuroopa keeles. Tavaliselt on niisugustel korradel häälikuline sugulusvahe-kord neil nii kauge, et ei saa juttu olla otsekohelest laenamisest ega tuletamisest (välja arvatud mõned otsesed laenud, millest allpool), kuid mingisugune geneefiline side on oletatav; mõnikord kohtume seejuures kahe eri sõna segunemisega, kontaminatsiooniga. Võtame kõige esmalt kunst-sõnad, mis vastavalt viitavad mingisugustele puhteesti ainesele:

kolp [*-lba*] 'pääluu' — (*pää*)*kolu*, vrd. ka sm. *kallo*;
ulm [*-a*] 'unenägu' (A. An n i loodud sõna) — vrd. *uni*, *unelm*;
tõik [*-ga*] 'fakt' — vrd. *tõsiasi*, *seik*;
velp [*-lba*] 'käeliigutus, žest' — vrd. *vehkima*, *vehklema*, *viipama*;
taav [*-u*] 'vanaisa' — vrd. (*vana*)*taat*;
leis [*-u*] 'vaba aeg, tööta olek' —? vrd. *laisk* om. *laisa*; või võib kõnnesse tulla ka saks. *ledig*, mis germ. keeltes paiguti tähendab ka 'müssig'?
syyne 'sydametunnistus' — vrd. (*süda*) om. *südame*;
jaunis [*jauni*] 'suursugune' — vrd. *kaunis*, sm. *jalo* 'edel';
nõnge 'kangekaelne' — vrd. *kange*;
malnis [*malni*] 'juuresolev, säälolev', vrd. *man*, *manu*;
älnis [*älni*] 'ära-olev' — vrd. *ära*, sm. keeldsõna *älä*, *elä*;
lurnis [*-rni*] 'silmakirjaline' — vrd. *lurjus*;
jõlbe 'häbematu, hoolimatu' — vrd. *jõle*, *jõhker*, *ülbe*;
tebe [*-da*] 'läbematu jne.' — vrd. *läbematu*, *läbema*;
ybe [*-da*] 'ennast täis, iseteadev, enesega rahul' — vrd. *ülbe*;
veenma [*veenan*] 'uskuma panna' — vrd. *väänma* (A a v i k u enda võrd-lus, KÄV), aga ka prants. *convaincre*³⁾);
naasma [*naasen*] 'tagasi tulema' — vrd. *taas*, *tagasi*; verb on viidud *tõusma* pöördetüüpi, *t* vahetamine *n*-ga on vahest ehk e. *tõusma* ∞ sm. *nousemaan* suhtest eeskuju ammutanud⁴⁾);
nentima [*nending*] 'konstateerima' — vrd. murdeline *nenda* = *nõnda*⁵⁾),

1) Selle revolutsioonilise nähtuse kohta vene keeles vt. näit. C. I. Карцевский, Язык, война и революция (Berliin 1923), lk. 29, 46 jm: *Монотопъ* < *Монополия топлива, коминтернъ* < *коммунист. интернациональ, Донбась* < *Донской бассейнъ* jt. Ka teistes indoeuroopa keeltes leidub selliseid „etikettsõnu“, kuid hoopis vähem.

2) Vt. „100 uut tyvisõna“ lk. 3.

3) Sõnasoetuse alglahtena võiks siin saksa *überführen* (*führen* — *vedama*) — *vedandama vahest usutavam tunduda. J. V. Veski.

4) Vene *nazad* tundub siin tuletisele üsna lähedal seisvat. J. V. V.

5) Vrd. OS-u uudissõna samas tähenduses *niitama* — aluseks *nii*.

kuna assotsieeruma kippuv saks. *nennen* on tähenduslikult juba kaugem;

nördima [nördin] 'meelepahaseks saama, indigneeruma' — vrd. *norg* om. *noru*, meelde kerkib automaatselt ka sm. (eri tähendusega) *nõyrtyä*;

meenuma 'meele tulema' — vrd. *meel*, * *meeluma*;

yndama [ynnen] 'korda minema, õnnestuma' — vrd. *õnn*, *õnduma;

näävama [-ata] '(hingeliselt) haavuma' — vrd. *haavama*, *solvama*, *näägutama*, *nääkama*;

hõirima 'triumfeerima, võidurõõmutsema, võitma' — vrd. *hõilama*, ? *hurraa*;
liibuma 'end millegi või kellegi vastu suruma' — vrd. *ligi* ja refleksiiv-suffiksilt *-bu-* nagu sõnus *saabuma*, *loobuma* jt.;

jäälima 'järele andma' — vrd. *järele*;

päänima 'pääle käima, päälekäivalt nõudma' — vrd. *pääle(käima)*, vahest ka *klanima*;

kõupama [kõubata] 'ära ostma (alkkäemaksuga...)' — vrd. *kaup*.

IV. Suurem on nende kunstsõnade hulk, mille puhul meelestub mingi võõrkeelne lähedase tähendusega sõna:

relv [-va] 'sõjariist' — vrd. *revolver*;

roim [-a] 'kuritöö' — vrd. ingl. *crime*;

laip 'surnukeha' — vrd. saks. *Leichnam*, *Leib*;

laup [-ba] 'otsaesine' —? vrd. vn. лод;

lynk [-nga] 'puuduv koht, auk' — vrd. saksa *Lücke*;

nivv [-a] 'patt, pahe' — vrd. prants. *vice*;

kemm [-i] 'mungakambrike' — vrd. sm. *kammio*, e. *kamber*;

kasm [-i] 'kuristik, sygavik' — kreeka *χάσμα*, ingl. *chasm*;

sark [sarga] 'surnukirst, puusärk' — saksa *Sarg*;

lurk [lurgi] 'äkiline kõrvalekääne, -pööre' — ingl. *lurch*;

neep [neeba] 'pojapoeg, lapselaps' — lad. *nepos*;

reiv [-a] 'võistlus, võist, rivaalsus' — vrd. *rivaal*, eriti ingl. *rival* (diftongiline kuju);

verv [-i] 'vaimustus, vaimukus, elavus, hoog' — prants. *verve*;

volm [-u] 'kogu, suurus, „maht“' — *volüüm*, prants. *volume*;

jällis [jalli] 'armukade' (K. A. Hermann'i sõna) — prants. *jaloux*;

range 'vali, karm' — saksa *streng*, vrd. ka e. *kange*, sm. *ankara*;

elv [-a] 'yhesuurune, yhesugune, „võrdne“' — ingl. *equal*;

nere [-da] 'impertinentne, ninakas, häbematu' — sm. *närkäs*;

rine [-da] 'viljatu, steriilne' — vrd. *steriilne* sõna lõpposa;

tene [-da] 'peenike, õhuke, habras' — esmajoones vrd. lad. *tenuis*, kaugemalt aga ka saks. *dünn*, vn. *tonkij*;

miivis [-vi] 'naivne' — vrd. *naiv(ne)* sõnas -iiv-;

võlbe 'ihar-magus' — prants. *voluptueux*;

morn [-i] 'synged, tume, õudne' — prants. *morne*;

taunima 'hukka mõistma' — lad. *damnare*, prants. *damner*;

reetma [reedan] 'ära andma' — saks. *verraten*;

evima 'omama' — ingl. *to have*, prants. *avoir*;

väisama 'kylastama, visiteerima' — vrd. *visiteerima*;

mõrvama [-vata], *mõrv* [-a] 'mõrtsukatöö' — vrd. saks. *Mord*, sm. *murha*,
aga ka e. oma *mõrtsukas* sõna esiosa tuleb täheldada;

seerma [seeran] 'välja kannatama, sallima' — sm. *stetää*;

peirima 'läbi elama, tunda saama, „kogema“' — kreeka *πειράω*;

reesma [reesen] 'kyllalt olema' — sm. *rüttää*, aga ka e. *piisama*;

neimama [-ata], *neim* [-a] 'kättemaks(mine)' — kreeka *νέμεις*;

luutma [luudan] 'välja sulgema, väljapoole jätma, ...' — lad. *excludere*;

reelama [-ata] 'maapakku saatma, ... eksileerima' — vrd. võõrsõna *relegerima*;

laikima [laigin] 'välja nägema' (nagu miski) —? vrd. saks. *gleich*, *gleichen*;

rehtima [reldin] 'teatama, (mingit) teadet edasi andma, edasi jutustama'—prants. *relater*¹⁾;

penama 'pääle ajama' — sm. *penätä* (küll mitte täiesti kattavas tähenduses);

meekama [-gata] 'pilkama, naerma kellegi e. millegi yle...' — prants. *se moquer*;

läimima 'hooletusse, lohakille jätma' — sm. *laiminlyödä*;

eenma [eenen] 'sisse astuma, sisse tulema, sisse minema' —? vrd. prants. *entrer*;

velvima 'yhes tooma, endaga tooma...' — ingl. *to involve*;

sirnama [-ata] 'vaatama, vaatlema, pidama (millekski)' — lad. *concernere*;

hästma [hästan] 'välja kutsuma, provotseerima' — sm. *haastaa*, vrd. ka e. *hässitama*;

teikama [teigata] 'leidma, märkama' — vrd. saks. *entdecken*, -ei- suhtes võiks oma *leidma* verb kaasa mõjunud olla;

mõntima [mõndin] 'valeks tunnistama, ymber lükkama' — vrd. võõrsõna *dementeerima*;

mankima [mangin] 'midagi tegemata jätma' — prants. *manquer*;

rymu 'kuulujutt' — vrd. sm. *rymytä, rymistä* (mille tähendus küll on konkreetses), meeletub ka lad. *rumor*;

rimp [rimba] 'eesriie' — vrd. sm. (*esi*)*riippu*, kesteab ehk ka 'eesriidega' koos kergesti meeletuv teatriramp võiks tulla võrdlemisele *m-i* otsides;

siiras [siira] 'otsekohene...' — vrd. prants. *sincère*, sm. *suora*, ? ka eesti *sirge*;

sulnis 'magus-arms, meeldiv, suurepärane' — sm. *suloinen* ja *kaunis*;

malbe 'vähenõudlik, tagasihoidlik' — ? vrd. sm. *maltti* 'kannatus', *malttaa*, e. *maldama*;

meebe 'mittekarm, mitterõudlik, häätahtlik, „pehme“' — vrd. sm. *mieto* ja e. *leebe*;

nembe 'häätahtlik, mitterõudlik' — vrd. sm. *lempeä*;

ym [-a] 'õnnetusjuhtum' — vrd. sm. *tapaturma*, ? e. *hirm(us)*.

Punkt III ja IV all esitatud sõnavõrdlused muidugi ei saa preteenderida mingile teadusliku etümologiseerimise väärtusele. Kui sõnade autor ise jutustaks iga käsitletud sõna loomisloost, siis osutuksid allkirjutanu assotsiatsioonid mõnelgi korral juhuslikuks. Kuid see asjaolu, et samad assotsiatsioonid võivad tekkida mitmel isikul²⁾, annab lisatuge nende sisulisele õigustusele. Sõnade looja A v i k ise on liiatigi paljude kunst-sõnade puhul eri kohtadel KÄV-is ja brošüüris „100 uut tyvisõna“ viidanud sõnadele, mis tal uudissõna loomisel meeles on mõlkunud (*tõik, jaunis, veenma, roim, lünk, nīsv, kasm, sark, lurk, reiv, verv, volm, jallis, morn, reetma, seerma, reesma, luutma, meekama, velvima, mankima*), või võib autori viidet ridade vahelt välja lugeda sellest, et muukeelsete tähendusvastete hulgas on ms. esitatud ka kunstsõnaga kõige ligemalt assotsieeruv sõna (*älnis, elv, rine, range, miivis, evima, väisama, volbe, teikama, sulnis*). Aaviku propagandastiilised keeleuendusteused ja -brošüürid teatavasti ei täida teadusliku täpsuse ja järjekindluse nõudeid, ja seepärast puudub ka paljude uudissõnade juures viide sõnale, millele on nõjutud sõnaloomisel

¹⁾ *neimama* ja *rehtima* verbide võrdlusvasted esitab allkirjutanu hr. O. Kukkuru Akad. Emakeele Seltsis 6. III s. a. peetud ettekandest laenatuina.

²⁾ Üldalmainitud ettekandes on O. Kukkuru asunud mitme sõna suhtes samale võrdlusseisukohale, millele allkirjutanu. Viimane taas on KÄV-is esinevate kunstsõnade kohta oma arvamus avaldanud trükkimatus ettekandes Akad. Emakeele Seltsi koosolekul märtsikuus 1925 (vt. Akad. Emakeele S-i Aastaraamat IV—V).

(*kemm, neep, mõrvama, peirima*¹), *läimima, hästma, sirnama* jt.). Kuid võimalik, et viimaseil juhtumel on sõnaautoril mõjursõna jäänud vähemalt osalt alateadvusse, nii et ta isegi ei teaks teda nimetada ilma etimologiseerimisotsinguta. Et Aavik võõrsõnadest ümberkujuandud uusi eesti tüvisõnu peab kunstlikult loodud sõnadeks, seda on ta mitmel korral selgelt väljendanud, näit. KÄV lk. 165 *uje* sõna esitamisel: „*uje* [ujeda] — kartlik, sk. schüchtern, vñ. застѣнчивый, sm. ујо, viimane ongi aluseks olnud, seega et selles o muudeti e-ks, sest muidu oleks sellele soome sõnale eesti keeles pidanud andma *uju* vormi, mis oleks homonyym sellekohase verbi tyvega ja päälegi tunduks vähem ilusana ja kohasena (kaks u-d!). Seesugune võõrakeelse sõna foneetiline muutmine eesti keelele kohasemaks sõnaks on ka üks abinõu uute sõnade loomiseks, mida võib mõnikord kasutada. Sel teel saadud uut sõna tuleb pidada mitte laenuks, vaid ikkagi mingiks uueks kunstlikult loodud sõnaks, kui muutus küllalt tunduvalt, nagu käesolevas näites.“ Sama öeldakse lühemalt sealsamas lk. 164 sm. *esine* eeskujul loodud *ese* sõna puhul, mis olevat „ometi küllalt kunstlikult moodustet, et seda tuleks lugeda kunstlikult moodustet juursõnade hulka“. SUT lk. 19 kordab autor sama seisukohta: „Aga ka mõningaid vähem-rahvusvahelisi ja mitterahvusvahelisi sõnu, kui need eestikõlalised ja kergesti eestikõlaliseks muudetakud, võib võtta uusiks eesti tyvisõnuks“ (järgnevad näited *morn, sarm, lürk, verv* jt.).

Keeleuurija silmaga vaadeldes viimast tüüpi sõnu, kuigi A. nad esitab harilikult ühistel alustel kõigi teiste kunstsõnadega, ei saa pidada „kunstlikult loodud“ sõnadeks, vaid need tulevad tunnista laensõnadeks. Samuti muidugi ka rida III ja IV punkti all esitatud muid sõnu, mille originaali autor pole maininud, kuid mille tüvi nimetamisväärselt muutmatuna põlvneb kuskilt võõrkeelest (? *penama, sirnama, neep, peirima*). Keelelise laenamise ja loomise vahe pole Aavikul küllalt selgelt fikseeritud. Teisel poolt aga võiks teatavas mõttes kunstlikult looduiks pidada juba selliseid kunstsõnu, milles võõrsubstraadi häälikulises koostises on muutmisi (nagu *taunima, lünk, elv, rine, seerma* jt.) või milles tüve lõpposa lisandatakse mingi eestipärase tuletuselemendiga (*tene, sulnis, volbe, meebe* jt.). Kuigi raske on vahet tõmmata, kus lõpeb laenamine ja kus algab eestipärane häälikukohandamine, loomistöö.

Aavik omistab kunstsõnade loomisel suure tähtsuse käesoleva kirjutise alul mainitud kombinatsiooniteooriale, vahale häälikutekombineerimisele, mille varal loodud sadadesse ulatuvalt võimalikust kunsttüvest ta ütleb valivat ühe, mis teatava mõiste sõnastamiseks on sobiv oma häälikulise külje sümboolikaga (KÄV 42). Neis loodud uudissõnades peaks nii siis olema mingi samalaadiline intiimne seos sõna tähenduse ja sõnakuju vahel nagu loodushäälelis-kirjeldavas keele sõnavaras: võrreldagu näit. juhtumeid *kirisema — korisema — kõrisema — kärisema — kurisema, kirisema — kilisema — kidisema — kihisema* jt. Ülemalkäsiteldud sõnust I-sse (liidetud, kontamineeritud sõnade) ja II-se (tuletustüüpi sõnade) rühma kuuluvate juures muidugi ei tule selline hääliksümboolika küsimusse. IV-nda rühma sõnus samuti ei saa hääliksümboolikast ega kombinatsiooniteooriast juttu olla juhtumeis, kus mingi võõrkeelne tüvi on muutamatu üle võetud eesti keelde, eriti kordadel, kus sõnaesitaja ütleb olevat enese sellest teadlik olnud (*verv, sark, kasm* jt.). Kuid valdav enamik III ja IV rühma sõnust on oma alusoriginaaliga võrreldes häälikuliselt märgatavalt teisendatud (*jaunis, süüme, kõupama, roim, lünk, seerma, volbe* jt.), ja neis võib osalt juba küsimusse tulla kombinatsiooniteooria. „Harvem on õnnestunud luua sõnu esimese inspiratsiooni mõjul yhekorruga,“ sõnub A. SUT lk. 27 — nii siis ilma häälikuid kombineerimata, tõenäoselt keeleliste assotsiatsioonide najal pluss mõni hääliksümboolne muutusmoment on ik-

¹) SUT lk. 26 on see ja mitmed muud (*laip, laup, rümu, evima*) mainitudki võõrmõjustusil looduina, originaali ligemalt esitamata.

kagi ka sündinud kunstsõnu. Osa neist häälikuliselt teisendatud „laensõnust“ võib aga olla ka häälikute vaba kombineerimise tulemus: et kümneist või sadadest häälikkombinatsioonidest teatavat mõistet kõlaliliselt just kõige paremini sümboliseerivana välja valiti mingi üks, selle lõppeks dikteerisid teadlikud või alateadlikud keelelised assotsiatsioonid. Kõige siiramalegi soovile luua uudissõna tühjast, ei millestki, astusid ikkagi vahele keele ürgsed assotsiatiivsed loomisjõud.

Aaviku SUT brošüüris esitatava 124 uudissõna hulgas siiski viimaks on V rühm sõnu, mille puhul vähemalt nende ridade kirjutajal ei ole tekkinud kindlaid laenuoletusi ega tõsisemaid assotsiatsioonegi. Neid on 24, järelikult tervelt $1/\frac{1}{5}$: *rüüv* 'tuleriit' (A. Sinisoff'i loodud), *õõv* 'hirmukoledus', *äive* 'võime', *nemp* 'tühine asi', *röööl* 'laeva siseruum, õõnsus', *rülm* 'veemõll, veekeerlemine', *riun* 'südametunnistuse piinlikkus', *nüübe* 'ükskõikne', *tõõbe* 'rumal-julge, rumal-jõhker', *ryle* 'kole suur, määratu, enorme', *neenima* 'ignoreerima, mitte hoolima, ei mikski panema', *iinima* 'ainiti, üksisilmi vaatama...' jt. Mingisugused assotsiatsioonid tekivad nendegi puhul, kuid juba väga kauged: *õõv* — vrd. *õud*, *rüle* — *kole*, *iinima* — *hüülima*, *püülima*; *nemp*, *neenima* — vrd. paljudes keeltes leiduvat eitust *ne-*, jne. Kuid need assotsiatsioonid on nii ebamäärased ja juhuslikud, et nendega algupäraoletustes opereerida oleks hulljuljus. Seda laadi sõnad tunnukse olevat (niikaua kui autor ise või keegi teine ei esita nende originaali) tõeliselt puhta häälikukombinatsiooni ja ürgloomingulise hääliksümboolika saadus võimalikult minimaalsete keelelise assotsiatsiooni sugemetega. Kui kõnealusele 24-le veel juurde arvata paarkümmend III ja IV rühma võimalikku häälikkombinatsioonisõna, siis peab mõõnma, et kombinatsiooniteoorial Aaviku kunstsõnadeloomingus tegelikult pole nii suurt tähtsust, nagu talle A. ise vähemalt KÄV-is on omistanud. Enamik Aaviku kunstsõnu viitab kindlalt eesti keeles eneses või teistes keeltes olemasolevale toormaterjalile, igatahes pole tühjast saadud.

Viimaks veel on A. kunstsõnust tähelepandav üks kombinatsiooniteooriale vastu astuv seik: teatavate loome-elementide kordumine, suffiksistumine. Adjektiivides esineb korduvalt *-be-* aines (*volbe*, *tõõbe*, *nüübe*, *jõlbe*, *malbe*, *nembe*, *tebe*, *übe*) ja vist *kaunis* sõnast abstraheeritud *-nis* (*jaunis*, *sulnis*, *malnis*, *älnis*, *lurnis*), verbides nagu mingi tuletussilp *-va-* (*mõrvama*, *meevama* 'ilma olema', *näävama*, *jälvama* 'edasi jätkama' — vrd. *jälle*) ja *-ni-* (*päänima*, *neenima*, *iinima*). Igale keelelisele loomingule omased tuletustendentsid on end ilmsesti seganud puhtasse kombineerimis-püüdlusse.

Aaviku sõnalooming ei piirdu käsiteldud 124-ga (millest autor kindlasti vastuvõetavaks peab sadat). KÄV-is esinevaist uudissõnust on SUT-s välja jäetud mõningad (*solge* 'sale' [vrd. sm. *solakka*], *laavima*, *reevama*, *sihjama*, *soinima*, *kempama* — kas need on seega päevakorrast ära võetud?), selle asemel aga sealsamas esitatakse lk. 19—20 veel 26 uut tüvisõna, „mida aga, pidades mitte nii häädeks, ei võetud kindlate hulka“: *aen* 'aastaaeg', *umm* 'vanaema', *talbe* 'kindel, püsiv', *etvima* 'ette võtma', *jälvama* (vrd. ülemaal), *püngima* 'pretendeerima', *alnama* 'millegi alla mine... ' jt. Viimaste lisandite loomisalused ilmsesti ei paku midagi uut eelnähtuga võrreldes (*aen* — vrd. *aeg*, *talbe* — NB *-be*, *etvima* < *ette võtma*, *püngima* — ? vrd. *pürgima* ja *tungima*), *alnama* — vrd. *all* jne.), sellepärast me neil ligemalt ei peatu.

Lõppeks veel paar sõna kunstsõnade õigustuse küsimusest. Meie keeletarvitus on põhimõtteliselt oma õigustuse ja tunnustuse andnud kunstlikule sõnaloomisele sellega, et on terve rea neist juba täisõiguslikeks keelekodanikeks vastu võtnud (*relv*, *roim*, *laip*, *veenma* jt.). Ka ÕS ei eita seda tunnustamisprintsipi. Ei saa salata, et Aavikul on hea keeleinstinkt, mille tõttu valdavad enamik tema loodud sõnadest on võimaline kodunema eesti keeles ja selle ürgse osaga sulanema. Antagu ainult aega keeletarvitajail nendega harjuda. Ometi on nende hulgas ka eksemplare;

mis mitmesugustel põhjustel tunduvad vastuvõtmatud. Näit. *name* 'diskreetne, tagasihoidlik' meenutab *lameda* ega näi kuidagi kõlaliseselt sobivat oma peene tähendusfunktsiooniga. Samuti prantsuspärane *volbe* tähenduseks võiks eestis oletada kõike muud kui 'ihar-magus' esimese silbi puhul tekkivate assotsiatsioonide põhjal. *nantma*, *nandan* 'enda alla võtma, okupeerima' oma haruldase pöördetüübiga ja nasaaliderohkusega on vaevalt heaks kiidetav, samuti *ündma*, *ünnen* tunnukse olevat kohmakas kodanik eestis. Ja soovitatav *no* prepositsioon võõrastab oma 1. silbi vokaalilühidusega, mis eestis haruldane ühesilbiseis vokaalilõpulisel sõnus (*me*, *te*), ja veel enam sellega, et temaga peaks tarvitama nimetatavat käänet (*romaan no see välismaa kirjanik* 'selle välismaa kirjaniku romaan'), milline käändetarvitus eesti keeleperele pole kuidagi loomulik. Ja veel mõne pooltunde-põhjalise märkuse võiks teha siin-seal ühe või teise kunstsõna puhul, kuid jäägu see tunnete-eritelu siin asjalikkusele „püngivas" kirjutises.

Pole põhjust arvata, et ligemas tulevikus mõõduandva eesti keele-tarvitajaskonna suhtumine kunstsõnadele muutuks vähemsoodsaks kui seni. Seepärast arvatavasti paljud Aaviku esitatud sõnust lähemate aastate või kas või aastakümnetegi jooksul kodunevad meie kirjakeeles. Nagu vaevalt ükski lootus täidub sajaprotsendiliselt, nii pole kahtlemata loota ka kõnealuste sõnaettepanekute sajaprotsendilist vastuvõttu eesti keeles. Kuid eesti kirjakeele sõnavara vajab täiendamist, rikastamist, ja selleks muu se as tarvitseb ka kunstsõnu. Kunstsõnade ja soome laenude soovitamise kõrval paneb Aavik liiga vähe rõhku murdesõnade elustamisele. Kuid mitme kunstsõna asemel võiks küsimusse tulla mõni rahvakeele sõna, näit. 'vanaema' tähenduses poleks tarvis luua kunstsõna, vaid neid leidub rahvakeeleski hulk (näit. *emm*, omast. *emme* poleks kuidagi halvem kui kunstsõna *umm*). Abstraktsõnade poolest on ju rahvakeel küll kehv, kuid selgi alal saaksime sageli läbi ilma vaearikka kunstsõnaloomiseta, kui teatava murdesõna konkreetse tähenduse kirjakeeles abstraktistame, nagu paljudel kordadel on tehtudki (näit. verbis *rakendama*). Tuletussõnade suhtes on Aaviku indignatsioon küll liialine (vt. näit. SUT lk. 3). ÕS-us on vahest ehk nendega tõesti liialdusse mindud ja on tõenäone, et osa sealseist tuletatud uudissõnadest ei pääse lõplikult kirjakeelde, kuid seepärast ei saaks ometi last pesuveega välja visates eitada uudistuletussõnu ja lekt. Veski ja oskussõnakomisjonide sellekohast sõnaloomingut kogu selle ulatuses. Tegelikult, nagu nägime (*-be*, *-nis* jt.), on ka kunstsõnade loomisel mõnikord ilmsesti rakendatud tuletamisprintsiipi. Samuti on raske põhjendada liiga ägedat sõjakäiku meie liitsõnade vastu ja piüüdu suurt hulka viimaseist asendada uute tüvisõnadega (vt. seals. lk. 4). Võiks pigemini pidada eesti sugukeelte (vrd. soome ja ungari keeli) vooruseks sõnaliitmise kergust ja mugavust, mis paljudele indoeuroopa keeltele (näit. eriti prantsuse ja vene keel) peaks põhjust andma kadestamiseks. On ju põhjendatud teatav puhastustöö eriti üksikuis idiotismi tüüpi eesti liitsõnus, kuid selle puhastustöö õigete piiride asjus võib lõpmatuseni subjektiivselt vaielda.

Aaviku sajale uuele tüvisõnale head teed eesti keelevara-aita soovides tahaks nende ridade kirjutaja nii siis loota, et need uustulnukad seal ürgse-eestilise ainese kõrval ei nõuaks endile eelistatud asendit, vaid väärrika rahuga püüaksid nende põliste keelekodanikkudega rinnu saavutada endile tunnustatavad kodanikuõigused.

J. Mägiste.

V. Ridala: Eesti kirjanduse ajalugu III. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1929—1932. 335 lk. Hind 4 kr. 25 s.

V. Ridala on viljanud eesti kirjanduslugu õige hoolsasti. Senini on temalt ilmunud üks lühem ülevaade eesti kirjandusest ja 3 jagu pikemast ning põhjalikumast tööst; õieti on viimane küll esimese teine

parandatud ja täiendatud trükk, nagu autor ise ütleb. Pikema väljaande esimene jagu ilmus a. 1924; see 295 lk. teksti sisaldav raamat vaatleb eesti kirjandust kõige vanemast ajast kuni F. R. Kreutzwaldini, viimane ühes arvatud. Teine jagu, mis ilmus 1925. a. 306 lk. suuruses, käsitleb peamiselt ärkamisaja kirjandust, s. o. algab L. Koidula'ga ja lõpeb E. Aspe'ga. Kolmas, a. 1929 ilmunud jagu, 335 lk. suur, algab Jakob Lii-v'iga ja lõpeb Aug. Kitzberg'iga. Nii siis kolm jagu kokku 936 lk. Lehekülgede arvult kahtlemata tähelepanuvääriv töö eesti kirjandusloo alalt. Selles puudub aga veel uema eesti kirjanduse käsitus. Kui V. Ridala tahab kogu eesti kirjandust vaatlusele võtta ja ka uuemat kirjandust vastavas ulatuses käsitleda, siis peaks ta veel kaks sellist köidet avaldama. Nii võiks saada siis monumentaalne ja põhjanev töö eesti kirjanduslikkude pärimuste ja ürituste vallast. Selline töö võiks olla meie kirjandusloo suurteos. Kui see nii oleks! Kuid köidete hulk ja lehekülgede arv ei ole ainsaks kriteeriumiks teose hindamisel. See ei ütle õieti palju, kui teosel ei ole muidu väärtusi ja vourusi.

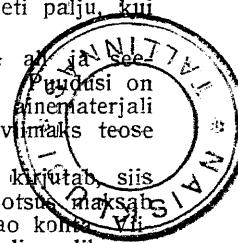
V. Ridala teos kannatabki kahjuks suurte puuduste all. See pärast ei saa sellele lubada eesti kirjandusloo suurteose au. Puudusi on palju, ja kui neid rühmitada, siis esinevad nad peamiselt ainematerjali valikus, teose kokkuseades kui ka meetoodilises küljes ja viimaks teose keeles ning stiilis.

Joh. Aavik on kuskil öelnud, et kui V. Ridala midagi kirjutab, siis ei saa ta seda teha, olemata lohakas ja igav. See karm otsus maksab suurel määral ka V. Ridala „Eesti kirjanduse ajaloo“ III jao kohta. Viimane on lohakalt koostatud, eriti mis puutub ainematerjali valikusse, faktidesse ja keelesse.

Peatugem kõige pealt ainematerjali valikul. Kirjanduslool, olgu see siis kas teaduslik väljaanne või väljaanne, mis on määratud rahvale või koolile, ei ole ülesandeks mitte kõike vaatlusele võtta, mis iial on mingi rahva keeles ilukirjanduse nime all kirjutatud. Kirjandusloolasel peab olema oma kindel mõõdupuu, mida ta ainematerjali valikul tarvitab, ja kriitiline suhtumine kirjandustootesse. Kui tal seda ei ole või kui ta seda ei tarvita, siis ei saa ta luua väärtuslikku ja kriitilist kirjanduslugu. Kirjanduslugu ei ole mitte kõigi kirjandusteoste loend ja vaatlus, vaid nende teoste käsitletu ja analüüs, mis vastavad kuidagi kirjanduskunstilistele nõuetele ja mis on kuidagi mõjutanud elu, kirjandust ja kultuuri.

V. Ridala aga ei lähene oma ainematerjalile kindla kriteeriumiga. Tema serveerib kõik teosed, olgu need siis kirjanduslikud või ebakirjanduslikud resp. vähese kirjandusliku väärtusega. Viimaste hulka kuulub näiteks suur hulk Jakob Tamm'e laule, ballaade, P. Jakobson'i teosed jne. Peatükk „Muud luuletajad“ (lk. 115—129) oleks võinud pea täielikult ära jääda. See on naljategemine eesti kirjanduslooga, kui seal analüüsitakse Mats Tõnisson'i, kellegi K. Kikajon'i, A. Petersell'i, J. Leikov'i ja J. Rosenberg'i luulet. Need on nimed, mida kuulevad paljud kirjanduslikudki inimesed esimest korda, rääkimata võhikuist. Neile nimedele võiks lisada veel terve rea teisi, mis on igale tõsisele kirjandusloole ainult ballastiks. Kuid jätkugu sellest.

Ent olukord osutub veelgi kurioossemaks. V. Ridala ei analüüsi mitte ükski teoseid, mis on, vaid ka neid, mida üldse pole olemas ja mis kunagi pole ilmunud. Nii rikastab ta suure innuga näiteks E. Peterson'i toodangut. Kas on keegi kuulnud E. Petersoni järgmistest teostest: „Kaupo“, „Lembitu“, „Ihnuskoi“, „Luukere“, „Äraneetud“, „Tulevane tugi“, „Kuusetuadi jutt“, „Maata“, „Kangelased“ j. t. Võib-olla on E. Peterson selliseid teoseid kunagi kavatsenud kirjutada või on need tal käsikirjas, kuid mis on sellel kõigel konkreetse kirjanduslooga tegemist. Ega see ometi õigusta E. Petersoni olematuid teoseid käsitlema, kui Ridalal on autori

vastu eriliselt suur lugupidamine. Teiste kirjanikkude puhul ta seda ei tee, või kui teeb, siis ainult üksikuil juhtumeil. Olgu V. Ridala siis vähemalt järjekindel. Järjekindlust tal aga ei ole. Üldse on tal kirjanduslikes küsimusis oma eriline arusaamine ja maitse. Kirjanikkude suhtes, kelle looming vääriks põhjalikumat käsitlust, on ta tagasihoidlik ja napsisõnaline, nagu see ilmneb Juh. Liivi ja A. Kitzbergi puhul, kuna teised, vähemtähtsad saavad hoopis suurema tähelepanu ning laia kiituse osaliseks, nagu Jakob Liiv, Anna Haava ja E. Peterson. A. Kitzbergile on tervelt 10 lehekülge vähem ruumi lubatud kui Anna Haavale ja E. Petersonile. Seega ei tahaks ütelda, nagu oleks A. Kitzbergi elu ja looming palju halvemini käsitletud. Just vastuoksa. Liiga palju lobiseb, venitab ning targutab V. Ridala A. Haava ja E. Petersoni puhul; see otse tüütab.

E. Wilde'le ja tema loomingule annab V. Ridala kõige enam ruumi. Wilde puhul on see ka loomulik, sest selle kirjaniku toodang on sedavõrt laialtavaline, et ei saa teisiti. Kuid vastuväiteid kutsus esile see viis, kuidas toimib V. Ridala Wilde puhul. Muidugi tuuakse kõik ta teosed ja teosekesed ühteviisi mängu ja omistatakse kõigile ühteviisi tähelepanu, eriliselt esile tõstmata tähtsamaid teoseid ruumi ja hinnangu suhtes. Näiteks on „Mäeküla piimamehele“ ruumi lubatud kõigest üks lehekülge, kuna samal ajal päris tähtsusetu teose „Kaks sõrme“ suhtes on hoopis heldem oldud. Puudub kriitika ja kavakindlus. See pahandab asjatundlikku lugejat ja viib eksiteele asjatundmatu, kes otsib raamatust juhtivaid näpunäiteid ja kriitilist hinnangut.

Samuti on paheliseks nähtuseks see alaline igav kordamine ja targutamine, mis muutub mõne kirjaniku suhtes otse tüütavaks, nagu oli mainitud juba A. Haava puhul ja nagu see kordub ka E. Wilde juures; ikka ja ikka jälle kordab autor, millist mõju avaldasid E. Wildesse saksa ühiskondlikud romaaniid.

Mis puutub kirjandusloolisse orientatsiooni ja meetodisse, siis võib neid asju V. Ridala kirjandusloost asjata otsida. Kuid ometi rõhutab uuem kirjandusteadus neid küsimusi just eriti. Peavad kindlad olema kirjandusloolised printsiibid ja vaatevinklid, kui tahetakse hinnata kirjandust. Sel puhul võib lähtuda kas kirjandusvoolulisest, kirjandusliigilisest või kultuuriloolisest jne. vaatiuspriintsiibist ja anda siis süstemaatiline ning tervikuline käsitus aineist, olles sel puhul karmilt kriitiline ja erapooletu ainematerjalisse suhtumises ja hinnates kõiki kirjanduslikke nähtusi ja kirjanduselu avaldusi ühe kindla mõõdupuuga. Kõike seda aga V. Ridalal ei ole. Tal pole kava ega süsteemi. Ta laob kõik oma teosesse, mis tal aga meelde tuleb ja käepärast on, küsimata, kas see sinna sobib ja seda väärib või mitte. Jättes kõrvale orientatsiooni ja meetodi nõuded, võiks ehk vahest ütelda: noh, olgu, kui ühed voorused puuduvad, siis on teised ometi olemas; see kirjanduslugu on ehk hea kirjanduslooliste andmete, materjalide ja teadmete kogu. Oleks väga hea, kui see nii oleks. Kuid ka materjalikoguna ei saa V. Ridala kirjanduslugu tõsiselt võtta. Teda ei saa usaldada. Ridala võltsib ning vassib ja käsitleb fakte otse lubamatult. Just eksimine faktides on Ridala teose üks suuremaid puudustest. Kes tema fakte usaldab ja nendega opereerib, see satub kohe eksiteele. Muidugi ei tee Ridala faktide-eksisoiite teadlikult, vaid see tuleb temale omastest lohakusest. Võiks liialdamata ütelda, et ligi 50% faktiilistest andmetest on valed, võltsid. Illustreerigu ja tõestagu seda vastavad näited.

Lk. 31. ütleb V. Ridala Jakob Liiv'i lugulaulu „Kõrbelõvi“ kohta, et see oli 1896 valmis ja sai 25. X 1908 ainult lõppsõna (lk. 31). Imelik, lugulaul ilmus juba a. 1898, kuidas sai ta siis 10 aastat hiljemini lõppsõna! Seda teab küll ainult V. Ridala.

A. F. Tombach-Kaljuvalla raamatu nimi pole mitte „A. F. Tom-

bachi Luuletused" (lk. 124), vaid „Kaljuvalla luuletused I“, ja see pole mitte ilmunud a. 1887—1893, vaid a. 1897.

P. Jakobson'i „Koit ja Ämarik“ ei ilmunud mitte a. 1881 (lk. 27), vaid a. 1884. J. Kalmusaar'el ei ilmunud luuletuskogu „Tõsised tunnid“ (lk. 120), vaid „Õõsised tunnid“ a. 1899. Esimest pole üldse olemas. J. Rosenbergi „Nekruti laulud“ ei ilmunud a. 1875 (lk. 116), vaid juba a. 1866. A. Rennit'i „Nurmelt ja niidult“ ei ilmunud a. 1884 (lk. 120), vaid alles 1894. „Noor-Eesti“ III album ei ilmunud 1908 (lk. 204), vaid 1909. E. Wilde jutustuse „Suguvend Johannes“ kohta ütleb V. Ridala, et see ilmunud iseraamatuna (lk. 176). Pole õigus. Iseraamatuna pole see jutustis kunagi ilmunud. F. Schiller'i „Röövliid“ ei ilmunud esmakordses eestikeelses tõlkes mitte a. 1899 (lk. 291), vaid a. 1898 Tallinnas ja tõlkija ei ole mitte V. Vaher, vaid J. H. Vahtrik. Karotom'i naljamäng „Üks öö Tartus“ ei ilmunud mitte a. 1886 (lk. 290), vaid a. 1883. Täiesti asjata on mainida sellise tühise näidendi ilmumist ja veel asjatun valesi mainida. Oleks V. Ridala jätnud kõik sellise põhna mainimata, oleks ka vigu vähem olnud. A. Kivi näitemäng „Õõ ja päev“ ei ilmunud eestikeelses tõlkes mitte a. 1888 (lk. 291), vaid a. 1884. E. Wilde „Rõuge armid“ ei ilmunud mitte a. 1888 (lk. 169), vaid aasta hiljemini, a. 1889. E. Wilde „Muhulaste imelikud juhtumised juubeli laulupidul“ ei ilmunud mitte a. 1891 (lk. 175), vaid a. 1894, sest asjaomane laulupidu oli alles 1894. E. Wilde „Naisõiguslased“ ei ilmunud a. 1904 (lk. 190), vaid a. 1908. E. Wilde uudisjutt „Tema ja ta laps“ ei ilmunud a. 1890 (lk. 174), vaid a. 1891. A. Jürgensteini neljajärguline kurblik lugu „Juta“ ei ilmunud a. 1884 (lk. 300), vaid a. 1886. Kirjastaja ei saatnud E. Wilde romaani „Prohvet Maltsveti“ välja mitte a. 1884 (lk. 189), vaid juba a. 1906, s. t. teos ilmus iseraamatuna a. 1906. See aasta-arv seisab raamatul enesel ja peaks vist küll õigesti raamatu ilmumist märkima.

Need on üksikud näited sellest, kuidas käitleb V. Ridala fakte. Soliidses kirjandusloos ei tohiks ometi lubatav olla fakte sedaviisi võltside ja vassida.

Peatugem viimaks veel raamatu keele ja stiili juures. Kahjuks ei ole ka keeleline ja stiililine külg parem kui sisuline ja meetodiline. Kõige pahemini ja segavamalt mõjub V. Ridala edvistamine oma keele iseärasustega ja veidrusega, millel ei ole mingit mõtet, vaid mis ainult segavad. Kui kõik kirjanduse- ja keeleautoriteedid nii toimiksid, siis ei saaks me kunagi kindlat ning ühtlast kirjakeelt.

V. Ridala iseäratseb jonnakalt, kirjutab lohakalt ja vigaselt, on ebajärjekindel ja võimatult tagurlik ning ajast maha jäänud. Tema keel ja stiil mõjuvad iseäranis õpilaste keele arenemisse segavalt ja takistavalt.

Toodagu eeskätt näiteid tema keeleliste iseäratsemiste kohta.

Ridala kirjutab rahvaste pärisnimede adjektiivses tähenduses järjekindlalt suure algustähega, näit. Eesti kirjandus, Vene rahvas jne. Selliseist kirjutusviisidest on meie ametlik keel juba ammu loobunud. Sellest kinni pidada pole mingit mõtet. Edasi, ta tarvitab mitmuse osastavas e-lõpu asemel eranditult a-lõppu, milline on meie kirjakeelest täitsa kadunud; samuti armastab ta selle käände pikka, lohisevat kuju. Nii tarvitab V. Ridala: ühiskondlikka (lk. 5) pro ühiskondlikke; ilmalikkagi viisa (10) pro ilmalikkegi viise; kirjanduslikka motiiva (31) pro kirjanduslikke motiive; vaimlikka laulusid (72) pro vaimlikke laule; harilikka teesid (60) pro harilikke teid; ühiskondlikka probleema (244) pro ühiskondlikke probleeme. Selliseid näiteid võiks tuua otsata.

Edasi järgnegu terve rida sõnu, mille kirjutamine erineb V. Ridalal ametlikust keelest. V. Ridala kirjutab: näitus (lk. 323) pro näide; hagul (6) pro agul; üleüldine (7) pro üldine; hallikas (17) pro allikas

(läte); karavaan (31) pro karavan; koalitsioon (34) pro koalitsioon; alliteratsioon (48) pro alliteratsioon; materjaal (142) pro materjal; harendades (142) pro arendades; kokkupõrkus (325) pro kokkupõrge; honoraar (154) pro honorar; seminaar (13) pro seminar; põhjuskiri pro põhikiri. Need on jällegi ainult üksikud näited.

Samuti ignoreerib V. Ridala täiesti vahetegemist ehk ja v õ i vahel, kuna see vahetegemine meie ametlikus keeles on ometi nii selge ja kindel. V. Ridala kirjutab: „Kas 1905 lõpus ehk 1906 alguses“ (lk. 24). Peab olema: „Kas 1905 lõpus või 1906 alguses“. „Sügisel, septembris ehk oktoobris, kui Nõia tütar valmis oli saanud, läks Liiv jälle Tartu“ (lk. 258), kus peab olema ehk asemel v õ i.

Viimases lauses esineb veel teisi omapärasusi. Teose nimi „Nõia tütar“ ei esine jutumärkides ega ole kirjutatud ka kursiiviga. See pole V. Ridalal siin üksik nähtus, vaid esineb igal sammul. Ses küsimuses valitseb raamatus paabeli segadus. Lohakus ja ebajärjekindlus keeles ei tunne V. Ridala teoses pea mingeid piire. Seetõttu esineb otse jämedaid ortograafiavigu igal pool, eriti sõnade kokku- ja lahkukirjutamises. Näit.: vastastikkune (lk. 13) pro vastastikune; mainitsus (29, 67) pro manitsus; värs (74) pro värss; ta ei suuda vasta võetavaks teha (239) pro vastuvõetavaks; kooli töö (304) pro koolitöö; põua aeg (304) pro põuaaeg; kohuse tunnet (323) pro kohusetunnet; paar rida edasi aga kirjutab V. Ridala sellesama sõna õieti; vähe haavalt (276) pro vähehaaval; „tähele panek“ (219) on kord lahku, kord kokku kirjutatud, peaks esinema aga ainult kokkukirjutatuna; tunde värin (20) pro tundevärin; repertoaar (171) pro repertuaar; erite (173) pro eriti; selle vasta (201) pro sellevastu; põhja panev (258) pro põhjapanev; jooma tõppe (210) pro joomatõppe; kooli põlves (218) pro koolipõlves; järel romantika (218) pro järelromantika. Sõna „süzee“ kirjutab V. Ridala, kuidas tal aga meenub: kord on see süzhee“, kord „süzee“, kord veel „suzhee“ (210). Need on jälle väga üksikud näited paljude seast.

Ka sõnastus on V. Ridalal kohati lohakas, logisev, labane ning saamatu: „Seltskonna suhtumine luuletaja saatuse ja osatuse vasta“ jne. (lk. 90). „Üleüldise Eesti kirjandusliku jooma ja selle laadi kohta on Eesti ajalehtede jutunurk XIX aastasaja lõpus esimest järku osa esitanud.“ Milline kohmakas sõnastus ja ajast mahajäänud keel! Muidugi on need jälle üksikud näited, mille taolisi esineb rohkesti.

Kas on V. Ridala „Eesti kirjanduse ajalool“ ka vourusi? Kahjuks pole palju. Materjali on kogutud, see aga on enamalt jaolt tuntud, ja mis veel pahem: faktid pole tihti usaldatavad.

Edasi peab ütleva, et mõnede kirjanikkude looming on päris hästi ning tabavalt iseloomustatud ja analüüsitud, näiteks K. E. Söödi oma. Ka on mõnede kujude ja tegelaste karakteristika õnnestunud, nagu võib seda väita E. Petersoni ja A. Kitzbergi mõnede teoste puhul. Kuid see kõik ei päästa teost.

Kellele võiks V. Ridala „Eesti kirjanduse ajalugu“ vajalik olla. Õpperaamatuks õpilastele ta ei kõlba, — selleks on ta liiga suur, süstemi- ja vigane. Kas õpetajale käsiraamatuks? Ja. Kuid ainult siis, kui õpetaja on teadlik raamatu suurtest puudustest ning vigadest, kui ta suhtub teosesse kriitiliselt. Kas teaduslikuks käsiraamatuks üliõpilastele? Vaevalt. Mis teaduslik teos see on, kus igal sammul esineb arvutuid vigu ja eksimusi. Kas laiematele rahvahulkadele, et tutvustada neid eesti kirjanduse arenguga? Selleks on ta liiga kuiv ja igav. Nii ei olegi sellel raamatul õiget sihtkohta.

J. Roos.

Marie Under: **Lageda taeva all**. Eesti Kirjanikkude Liidu Kirjastus 1930. 60 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Marie Underi „Lageda taeva all“ tõestab kindlamini kui ükski varasem kogu selle luuletaja kuulumist artistitüüpi, kes ajalisest ja kitsalt-isiklikust võib ulatuda kaugemale ja kõrgemale. Ta ei ole ammugi mitte ainult mina-laulik, nagu suurem osa tema kaasaeglasist, kes enesesse tõmbunuina pakuvad kas pisut tugevamate või pisut kergemate tunnustega autobiograafilist luulet, vaid ta võib oma sulge tahtlikult juhtides lugejat üllatada sellise ainekäsitleusega ja sellistesse meeleoludesse sisseelamisega, mis lugeja arvates peaksid olema luuletajale kõnesoleval silmapilgul ajalisel ja ruumilisel võõrad. Sellepärast ei saa Marie Underi loomingulist arengut suruda mingisse üldisesse ajajärgu ilmet iseloomustavasse skeemi, veel vähem võib aga Underi puhul katset teha ta edaspidise arengu sihtjoonte kindlaksmääramisega. Kokkulepitud arvamustega ja sisseharjunud eelotsustega lähenejat võib Marie Under väga tihti pahasti üllatada.

See tahtlikkus ometi ei tarvitse tähendada mõistusliku domineerimist tundmusliku üle; see võib ju olla vahel ka nii, aga see võib olla ka hoopis vastupidi, sagedamini just ongi luuletajale üpris vastumeelsed need, kes „südame puruks poksivad pääga“ (lk. 39). Tihtipeale, nagu näit. luuletises „Sajab, sajab...“ (lk. 54—55), katsub luuletaja isegi täiesti loobuda valivast ja hindavast mõistusest, loiduda tahtlikult vaid tunnete voogamiseks, küsimata, kuhu viib selline passiivne alistumine tunnete. Kunstilist enesevalitsust kaotamata võib ta mängida las-minna-meeleoludega:

Uha, uha!
Ükstapuha.
Rooste söögu ukselingi!
Rooste küljes eneselgi.

Või:

Märg on, märg on
Pää ja turi —
Järg on, järg on
Kurjusel nüüd minu sees.

Sellest seisukohast lähtudes saab arusaadavaks meeleoluliselt minevikulise, muidu aga käesoleva kogu hiilgenumbri „Sõit hommikusse“ (lk. 7—11) esinemine veel nüüd — uusromantismi loojakul. Oli tarvis paljust loobuda, palju ära heita, unustada pikk ärakäidud tee, et olla taas alles teelemineja, kes veel võib uskuda ei tea milliste üllatuste avanemist iga teekäänaku taga. „Sonettide“ meelelise tormi laineteharjad ja „Hääl varjust“ pettumuse ja ahastuse kuristikud on saanud olema tuks eel siniromantiliste igatsuste „Sõitu hommikusse“.

Kirjandusajalooliselt vaadeldes võib „Sõitu hommikusse“ mõelda pärinevaks kustki Ernst Enno ja varase „Noor-Eesti“ ebamääraste unistuste ajast, mitte aga „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ romantilisest järellainetusest, kui jätaksime kõrvale vormilise külje. Aga Underi võiduks ses luuletises ongi just see, et ta oma erakordse vormilise virtuoossusega ületab kõik eelolnu, kisub kaasa ka tänapäeva skeptilise ja ironilise lugeja, kes muidu kalduks nägema vastustamatus siniromantilises tungis ebamääraste kauguste ning kõrguste poole midagi naiivselt-alaealist ja teiselt poolt ka teataval määral klišeelist. Kui Ernst Enno romantilised igatsused takerdusid ja ähmusid uduses abstraktsuses, siis Underi vormilise oskuse tõttu selgub ebamääraneigi elamus imeväärses konkreetsuses ja plastilisuses.

Hämarast alateadvusest esiletungiva ja lähemalt defineeritamatu elamuse konkretiseerimises on olnud Under väga leidlik juba juhtiva kompositsioonilise idee poolest: kujutada seda elamust sümbolise hommi-

kusse kihutava ratsanikuna. Aga veel rohkem leidlikkust ilmneb üksik- asjade joonistamises, umbmääraselt aimatavale meelelise teravuse and- mises. Siin ta on olnud tihtigi riskantselt julge, kuid liialdusi või ette- määratud laadist välja langemisi ei esine siiski mitte.

Elujõu purse, mis „Sõidus hommikusse“ on terava romantilise vär- vinguga, leiab pisut varieerituna ja natuke maisemalt häälestatuna ka- jastust veel teiseski sümboolses luuletises „Hommik“ (lk. 13—14). Sel- les astendatakse loomis- ja toimingurõõmu värskendumine iga hommi- kuga elu pideva uuendumise ja taastärkamise sümboliks.

Tähised, mis juhivad luuletajat käesolevas kogus, ongi uuestisün- dimis-rõõm ja ka uuestisündimis-vajadus. Esimesest kõnelesid „Sõit hommikusse“ ja „Hommik“, viimast käsitleb „Puhastus“ (lk. 41—42). Luuletisest „Puhastus“ on mineviku ületamise ja puhastumise tarvidus. uuestisünniks küllalt selge, kui kuuleme olnust öeldavat:

Kuidas on kuhjunud kõik see risu —
Minevik taga kui pühkmekast.

Või siis — kui loobuda sellest teest —, siis tuleb asetada end teise- võimaluse, nimelt surmamineku ette.

Marie Underi õnneks ei ole tal vabanemine koormavaks saanud minevikust raske:

See üle õla! Siia ja sinna!
Kinnisilmi ma võtan pildu.
Kahju või?... Ei. Las minna, las minna!
Ous- vaja korjata iga kildu?

Minevikust vabanenuna ja uuestisündinuna valdab luuletajat suur- puhtuse- ja vabaduserõõm:

Rõõm rebind valul
Alt viimsed juured.
Ma jälle jalul
Ja silmad suured.

(„Vanad teed“, lk. 45—46.)

Isegi luuletajat ümbritsev loodus, kogu elu näib talle selle järele- olevat mingi uue, parema ja õnnelikuma tee alul:

Ka meri algab
Kui otsast pääle,
Kõik tormid salgab
Ja k ä ä n d u b h ä ä l e 1).

Sellisel kombel värskendunud pilguga jälgib Marie Under loodust ja väliselu paljudes luuletistes, nagu „Pihlad“, „Rukkikirääk“, „Laulu- lind“, „Vars“ jt. Isegi surmaga heitlevas raugas huvitab luuletajat nüüd enne kõike elutahe, kramplik kinnihoid viimasestki püsinud elu- sädemest („Võitlus“ 1. ja 2., lk. 32—33). Heatahtliku ja lepliku pilguga võib ta nüüd vaadelda isegi elu vaeslapse, nagu näit. luuletises „Sant“ (lk. 30—31).

Kahjuks pole aga Marie Underi fööniks-linnu elamus kasvanud käesolevas kogus nii tugevaks, et see küllaldase selgusega suudaks koor- dineerida kõiki luuletisi enese ümber ühtlaseks tervikuks. Sügavalt sugestiivsete laulude kõrval leidub ka vähem sugestiivseid ja kõne all olnud elamuse suhtes kesksete kõrval juhulisi. Sellest siis tulebki käes- oleva kogu suhteline kompaktsusepuudus ja keskendamatus võrreldes va- rasemate kogudega „Hää! varjust“, „Rõõm ühest ilusast päevast“ ja „Õnnevarjutus“.

1) Minu sõrendus. O. U.

Samuti on kahju, et Marie Underi käesoleva kogu põhielamust on tulnud defineerida uuestisünni ja mitte ümbersünni vajaduseks. Kahtlemata esitab Marie Under head luulet, kuid ta uuestisünni mõtestamine jätab elujaatamisele ja -rõõmule vaatamata siiski küllalt palju lahtisi otsi. Sõdade ja revolutsioonide ajal kasvanud ning küpse-
nud generatsioon, kes enesele ja teistele taotleb asetada ümbersünni-
nõude, ei leia seepärast oma igatsustele Marie Underi luulest igatahes
mitte täit toetust. Isiku ümbersünd eetilisel paremaks ja ühiskondlikult
õiglasemaks, mille poole püüdleb noorem sugupõlv, on Underi luules pa-
remal juhul antud kergele vihjetena, mitte aga selgesti väljendatud kõi-
gutatamatu püüdesihina. Kui aga uuestisünd toimub ainult selleks, et
värskena ja puhastatuna minna uuesti endisteed, siis võib küsida:
milleks oli seda vaja?

See küsimus ei ole tärnanud mitte kirjanduspoliitilistest kaalutus-
test, vaid mõttest sellele, kui raske on siiski ehitada sildu, mis ühen-
daksid pärasõja-aegse nooruse mentaliteeti sajandi esimesest kahest
aastakümnest pärit olevaile alusele tugineva mentaliteediga. Ka sel ju-
hul, kui ühelt poolt näikse vastu tuldavate ja teiselt poolt püütakse teha
sedasama.

Kuidas näiteks suudaks kogu südamega kaasa elada enesest välja-
poole tungiv, välisilmaga sulada ihkav noorpõlvlane kitsalt-professionaal-
sele ja -isiklikule elamusele luuletises „Valge leht“ (lk. 5), milles kujun-
tatakse luuletise valmimise protsessi? Või kuidas tahaks ta nõustuda
juba pealkirjas küllalt selgesti avalduvale teemavalikule luuletises „Laul
eimillestki“ (lk. 47).

Aga ka sel juhul, kui Marie Under pöördub endast väljapoole —
ta teeb seda käesoleva kogu luuletiste suuremas osas —, ka siis ei ra-
hulda ta uut mentaliteeti täiel määral. Uue elutunde esindajate arva-
tes on nimelt paljast vaatlemisest ja nägemisest liiga vähe, ka siis, kui
see on heatahtlik, mõistev, lepitav. Ses suhtes just ongi arusaam luu-
letaja ülesandeist muutunud, et temas tahetakse näha mõistja ja kujun-
daja kõrval veel ka kaasaminejat ja juhtijat.

Oskar Urgart.

**Sergius Russ: Laul inimesest. Värsiraamat. Kirjastus „Udusary“
Tallinnas 1932. 47 lk. Hind 1 kr.**

Igal juhul on selle värsiraamatu sisemus pisut vähem eemaletõukav
kui ta välimus: kaanel ilutseb kribuline ja ületrükitud „inimägu“ min-
gite siniste ristide foonil. Heitunud seda laadi prohvetlikkusest — mis
tuttav vahest päästearmee või loomakaitse brošüüridest — lugeja siiski
rahustub, nähes, et autor — ise nimelt ka illustreerija — värsivihiku sise-
joonistisis ei käi enam erilisel närvidel, kuigi kaldub siingi jubetse-
misse. Ja tekst? Kirjult on see laotud, iga suurust salmides üsna läbi-
segi; pealkirju näeb väga vähe, ainult mõnel erilisel salmidegrupil (moo-
dustabki ju kogu värsiraamat ühe ainsa „laulu“). Lähemalt silmitsedes
leiab lugeja seda enam naiiv-ekspressionistlikke „kõrvalkirju“ ja kordusi-
motosid; üldse avaneb otse eriline kordamiskompositsioon. Igal lehel
või lehepaaril on kas või kolmandik ennekuuldut; uut tuleb vahele ainult
tükkaaval. See luule tahab mõjuda nimelt palvetaja visadusega, mono-
toonse hüüatlemisega.

Mida siis kordavad ja hüüatlevad need värsid? milline ekstaas ajab
laulma „Laulu inimesest“? Sellele umbkaudu vastab üks laulus kõige enam
korduvaid saatemotiiv-stroofe:

Kahekesi me, mina ja vaist,
selle teadmuse avastime:
päike läbib mu südame maist:
jälle on hele ja jälle on pime.

Kõikumine pimeduse-mure ja valguse-rõõmu vahel on teemaks, siirdumine pimedast ning meeleheitest päikesesse, jaatamisele ja tööle on kogu kolmejaolise „laulu“ arenguks. Seejuures siin pole palju märgata praeguse lüürika välisesse-pöördud või vähemalt välise kaudu kujutatavast üldlaadist. Kõik jääb puhtsisemise nägemuse ja ekstaasi valda. Välisilma kujutlust — muide kenasti õnnestunud loodusepildikesi — võib kohata vaid sporaadiliselt mõnes stroofis.

Kas on siin tegu mingi järelkajastisega hüüatlevast ja ebaküpselt saksa noorusekspressionismist? Sel juhul oleks poeem saanud vahest pisut kõrgema kirjandusliku tasemega. Kuigi ei taha öelda, et „Laul inimesest“ oleks täiesti kirjandus- või kirjaoskamatu (keeletl ta näiteks mõjub modernina ja korrektsenagi), tuleks teda kõige pealt ometi võrrelda omakeelsete teostega, nagu seda on seminaristist-Kunderi „Elu ringjooks“ (1873). Vimane, kuigi see on vormis ja üldteemas Schiller'i „Kellalaulu“ inspireeritud, näitab sama nooruslikku joobumist elu „eedenlike“ värvate avanemisel, samu rõõmuekstaase „õite ja valguse meres“, ja sama kurbustraagikat. Sama on nende teoste kirjanduslik alaeasus ja naiivsus. Siiski, Sergius Russile peab õigust andma: ta pole nii naiivne, kui tema ärkamisaegne hingesugulane. Üsna usutavalt iroonitseb näiteks ta inimesemõnitus nüüdse inimese üle — „Paterdab ringi inetu mauk“ (lk. 11), paremaid löike raamatus. Meie rikkalikule luulele vääriline lisand! Samuti on usklikkude-mõnitus kohati hea. Üldse, meeleheitelises esiosas sisaldab raamat huvitavaid võrdlusi ja ütlusi keset hüüatuskordust, mõnikord salmide kaupa. Optimistlikus lõpus kahjuks kohtab päris ärkamisaegset:

Kuis lootus, mu päike, ligineb
heledas kevade kuues
ja lumistust heites maa sigineb
änkamisvaimustust tuues.

Selliselt kõlab igatahes kõige halvem raamatus, välja arvatud mõned lähemaist veel maitselagedamaist ütlusist (järgmisel lehel ent juba: „Ja graniitkulptuur kui pärleisse lastu — Helmib nii pääd pruuni tööveri — higi“). Näide isekoomustab ka Russi riimimisstiili; see püüab siledusele, aga vaevu tunneb uuemat riimitehnikat ja selle kaudu võimaldatud mitmekesisust. Osatakse küll riimida „mänge — mägilänge“, samas aga miski „laps — pimedusnaps“, või „teefähiseks — olla seks“, või „käsi — ääsi“.

Kokku võttes: küllaldane sõnastusladusus noorel autoril — kel „aastakümneid kanda kaks“ —, küll veel tiheduseta, teatav õnnestumine loodusliku kujutamisel, ja lisaks loomulik kergus rütmis; need omadused näitavad, et värsivihiku kirjutaja pole mõninga kirjutamisoskusega. Vähem võib järeldada tema tundmuse — mitte just sedavõrt mõtte — endassepöördumuse intensiivsusest.

H. Paukson.

Jutu-Paun I—III. Illustreeritud laste-kuukiri. Oskar Luige kirjastus Tartus, 1929—31.

Meie lastekirjandus on praegugi veel õige kehv, vaatamata rohkele tööle, mis viimaseil aastail selle suurendamiseks on tehtud. Sellel alal tundunud tarvidusest ongi nähtavasti inspireeritud ka tuntud Tartu lasteraamatute-kirjastaja O. Luige algatus illustreeritud laste-kuukirja „Jutu-Pauna“ väljaandmiseks. „Jutu-Paun“ toob iga kuu ühe 16-leheküljelise pildistatud jutu. Ajakiri olevat määratud umbes 8-aastastele lastele. 1929—31 ilmus seal ühtekokku 33 juttu, millest 12 on meie omilt kirjani- kelt, ülejäänud saksa, vene, inglise, rootsi ja läti keelest tõlgitud.

Lastejuttu tuleb eeskätt kasvatustlikust vaatepunktist hinnata. Sel alusel tuleks kirjastajail ka teoseid valida. Ei ole kirjastaja ise asjatundja, peaks ta endale nõuandjaid abiks kutsuma. Kirjastaja O. Luik ei ole seda nähtavasti teinud. Seetõttu ongi üsna suur protsent ta jutudest lastelugemisenä äpardunud. Nimetame siin mõnda lastejuttu teatavat nõuet. Jutt peaks olema sündmusrikas ja elav, nii elav, et lapsel seda lugedes soov tekiks ise tegelaste asemele astuda. Selline jutt rakedab lapse fantaasia tööle, annab talle mõtlemiseks ainet ning juhib teda uutele mänguideedele. Keel ja stiil olgu lapsekohaselt lihtne, konkreetne ja vaatlik. Kirjeldused on lapsele igavad. Tegelased olgu hoolsalt valitud, et nad lapsele kahjulikku eeskuju ei annaks. Poeg- ja tütarlastele määratud juttude vahel tuleks teha teatavat vahet. Nii erinev kui nende kehaline, on ka nende vaimline arenemine ning huvi. Lastejutu nõudeile vastavad siin kõige enam Agnes Taar'i „Musta Notsu seiklusi“ ja Fr. Horning'i „Kunibert ja Kuningunde“; need on nii elavad ja sündmusrikad, täis heatahtlikku vallatust ja nooruslikku päikesepaistet, et vangistavad täisealistki lugejat. Siin on tabatud õige toon ja arvestatud lapse fantastilist mõtlemist, vaatlemist ja kujutamist. Seesuguseid palu ei ole aga palju. Põhimõtteliselt tuleks eelistada algupärandeid. Need peaksid moodustama vähemalt enamiku. Need on kodused, arusaadavamad ja armsamad. Milline vahe, kui jutu peategelaseks on mingi võõramaise babuini asemel tuttav notsu! Ent kahjuks on võimelisi lastekirjanikke meil alles liiga vähe.

Katsume lühidalt seisukohta võtta iga jutu kohta eraldi.

Algupärandeist on parimad Agnes Taar'i ja Oskar Alaluige jutud. Taarilt on 4 juttu: „Merepoeg“, „Imeline võõras“, „Kolm poissi ja õnnumber“ ning „Musta Notsu seiklusi“. Kolm esimest tuletavad meelde vana muinasjutušabloonu, kus vastandatakse idealiseeritud headust ja mustatud tigidust. Ega nad seepärast halvad ei ole, kuigi neis puudub leidlikum värskus: nad on koguni üsna liigutatud ja äratavad lapses kahtlemata õilsaid tundeid ning soove. Neist kolmest aga tunduvalt parem on ülalmainitud „Musta Notsu seiklusi“. Peategelane must Notsu tunneb juba sündides end millekski suuremaks määratud kui harielikud sead. Sooritabki siis oma elua kestel hulga igasuguseid seiklusi ning lõpuks saavutab oma elu hiilgepunkti, sattudes tsirkusesse, kus sõõb „praetud kartulid, jahukõrti rõõsa koorega ja magustoitu“. Siin on pildid lapsele tuntud ja nähtud maailmast, jutustus kaasakiskuv ja otse põnev. — Oskar Alaluige on kirjutanud „Minu kodust“, „Esimene koolipäev“, „Kui mina alles noor veel olin“ ja „Videvikul“. Paremad on „Esimene koolipäev“ ja „Videvikul“: neis on elav sündmustik, kangelasteks kooliealine poiss; vahelduvad pildid kujutavad teatavaid ajajärke poisi elust. Juttude väärtust kahandab kitsapiirilise võrupoolse murde tarvitamine kahelkõnede; see on küll mõnus selle murdeala lastele, meie laste enamikule ometi arusaamatu. Juttudes „Minu kodust“ ja „Kui mina alles noor veel olin“ tunduvad raskevõitu sissejuhatused üleliigseina, muidu on needki üsna meeldivad. — Ülejäänuid väärib tähelepanu Valli P a r v e „Kaluri Priidu“. Aine ei ole küll uus, — see on tavaline jutuke eeskujulikust poisist ja halvast poisist; tegevus sünnib maal ja on üsna sündmusrohke, mistõttu see jutt on lastele kindlasti armas. — Eelmiste kõrval päris kõhn on aga K. A. Hindrey jutuke „Trebongi surm“: jutul puudub terviklik sündmustik ja mõte, koer Trebongil kui peategelasel on õige vähe sidet jutu käiguga. Jutu sisuks on väikese poisi päevased askeldused oma parunivõsust sõbraga. Kogu lool on mingi kadakasakslik maik, ka keeles. — Samuti on viimased kaks algupärandit: Aliide Viita'i „Vaenelaps Leeni“ ja Astridionu „Muinasjutt Maie-neitsist“ oma äratarvitatud aine ja šabloonilise käsitlusviisiga siin ainult ruumi ja trükimista raiskamas. Ka lastekirjanikul olgu algupärasust, värskust, loovat annet.

Tõlkeid on tehtud peamiselt saksa keelest. Siin seisab esikohal muinasjutu-meister Wilhelm Hauff kahe jutuga: „Vale prints“ ja „Fatme päästmine“. Need on Hommikumaa muinasjutud, täis kirevat elu ja sündmustikku, mida lapsed kindlasti silmade särades ja põskede õhetades loevad. Hauff leiab ikka uut, nii et ta jutud tunduvad alati värsked. — Eeskujulik on ka Fr. Horningi lugu kahest vallatust haraka-pojast „Kuniberdist ja Kuningundest“. See on maiuspala lastele. — Heinz Winter'ilt on kaks juttu: „Kolm seltsimeest“ ja „Elu eest“. Esimene neist käsitleb kolme kullaotsija seiklusi jõuluõöl Ameerikas ning teine kahe sakslasest seltsimehe kokkupõrget ahvidega, samuti Ameerikas. Ei või öelda, et need lastejuttudena oleksid kuigi õnnestunud, vähemalt mitte nii noortele. Ka on eelmisel liiga pikk ja kuiv sissejuhatus. Lastele teevad jutu võõraks ka veel rasked ingliskeelsed kohanimed. Neid võiks, kus võimalik, tõlkida, näit. Cold Crow — Külm-Vares; Southshield — Lõunakiip, -vapp, — see tooks jutu lapsele lähemale. — Saksa keelest on veel tõlgitud M. v. Bloedau „Hollandi tütar“, G. Kinkele „Kodusõda“, Oskar Wiener'i „Ahv ja kellamees“ ning Karl Ewald'i „Soojal maal“. Esimene neist on pisut vanemale eale ja enam huvitav küll tütarlastele, on ju selle peategelasekski tütarlaps, teemaks kodumaa- ja isa-armastus. „Soojal maal“ oleks õigustatud olnud ainult siis, kui iga kõneldavat looma ja taime oleks kujutatud ka pildis. Paljad sõnad „Ziraffe“(!), 'gaselle', 'leopard', 'termiit', 'salamander' jne. ei ütle väikestele „Jutu-Pauna“ lugejatele, kes neid loomi veel koolis pole õppinud, mitte midagi. Kinkeli „Kodusõda“ sobiks vanematele lastele. „Ahv ja kellamees“ on võrdlemisi elav ja lihtsakoeline, kuid ei millegi poolest erilisel väljapaistev lastejutt.

Inglise keelest on tõlgitud jaapani kirjaniku Ohura Mikane „Asagoa ja Ota-Nobunaga“, Charles Roberts'i „Õhuvaldjas“ ja Ernest Seton-Thompson'i „Wully“. Erilise uudishimuga haarasin jaapani jutukese järele. Pealiskaudsusele vaatamata on ta kaasakiskuv ja elav. Veaks võiks lugeda sagedat põhjuslikkuse puudumist: Ota oskab kohe häda korral kasutada kolme sule võlu, ilma et ta seda kuskilt oleks teada saanud, häda ajal on tal alati kõik abilised kohe käepärast jne. 8—10-aastaselt esitavad lapsed kõige enam küsimusi, tahtes iga asja loomulikult ja arusaadavalt seletada. Nad võivad selle puuduse hõlpsasti avastada. Tõlkija on juttu vist lühendanud. „Õhuvaldjas“ ja „Wully“ jäävad eelmisest maha. Eriti esimeses täidavad sündmustiku aset pea ainult mägede ja looduse kirjeldused. „Wully“ on huvitav lugu koerast, kuid kardan, et jutt on lastele liiga psühholoogiline.

Vene kirjandus on esindatud nelja tõlkega: Tolstoi „Kaukaasia vang“ ja „Kaks rauka“, Turgenevi „Tulekahju merel“ ja Mamin-Sibirjak'i „Kütt Jemaljan“. Tolstoi usulised arutlused „Kahes raugas“ ei paku väikestele lastele vist kuigi palju. „Kaukaasia vang“ on parem, selles on õige elavat sündmustikku, kuid see kõik on ikkagi täiskasvanute lugemine. Turgenevi novelli aine on isenesest põnev, aga Turgenev pole seda lastele kirjutanud; viimastele jäävad arusaamatuks rasked hingelised hirmuelamused, mis jutu õieti väärtuslikuks teevadki. Täitsa hea lastejutt on seevastu „Kütt Jemaljan“. Otse südamesetungivalt kirjeldatakse pödra emaarmastust, kes ohverdab enese, et päästa küfi kuuli eest oma vasikat.

Lätlasilt on võetud Anna Brigaderi „Karjapäev“ ja J. Poruk'i „Knispa lahing“. Viimane on kõige väärtuslikum pala „Jutu-Paunas“. Siin leidub elavat koolielu kirjeldust eriti kahe poisi — riuhimulise Peetri ja tagasihoidliku Cibini vahekorra. Ühegi lapse silmad ei jää kuivaks, jõudes jutu lõppu, kus vaene, näljane Cibiin, kes tühja kõhu pärast on läinud Peetri rikkaliku toidukasti kallale, varguses süüdistatuna koolimajast põgeneb ja metsas surnuks külmub. See on ka kõrge

kirjandusliku väärtusega jutt. „Karjapäevas“ on autor oma kangelasele, mõneaastasele Annikesele, suhu pannud sellised sõnad ja pähe sellised mõtted Jumalast ja loodusest, et lapsed seda lugedes Annikesega kaasa ei suuda elada. Ja kui kangelane nad külmaks jätab, siis pole ka kogu jutul neile väärtust.

Jääksid veel järele Chr. Andersen'i „Tütarlapsest, kes astus leivale“ ja „Mis isa teeb, on ikka õige“ ning Selma Lagerlöfi „Templis“. Ükski neist ei ole siinkohal täiesti rahuldav: Anderseni omad on vist kohasemad pisut nooremaile ja on pealegi liiga tuntud, Lagerlöfi jutt, mis käsitleb Jeesuse legendi, polegi lastele kirjutatud.

„Jutu-Paun“, avalikkuse poolt senini vähe tähelepanu leidnud perioodiliselt ilmuvate lastejuttude kogu, näib toimetatud olevat hea tahtmise, aga esialgu puuduliku oskusega. Ülesseatud otstarbele (pakkuda lugemisvara väiksemaile, kooliea piiril olevaile lastele) vastab rahuldavalt ainult umbes 50% juttudest. Ülejäänuid sobib osa kirjanduslikult väärtuslikke novelle täiskasvanuile, praeguseks otstarbeks on need aga kohatud. Teiste seas on aga mitu pala, mis oma vähehülvusega ei leia mingis suhtes õigustamist (Hindrey „Trebongi surm“ jm.). Valik pole seega küllalt lapsekohane, samuti ka sõnastus. Sooviksime enam algupärasteid ja mitte moodsat keelt, nagu seda iseäranis ohtrasti esineb V. Lao tõlkeis. Ei tarvitse tõlkida sõna-sõnalt, vaid ümber töötades ja kohandades. Võiks silmas pidada ka soome ja skandinaavia lastekirjandust, mis on kaunis rikkalik. Illustratsioonidest, mida „Jutu-Paunas“ on tarvitatud keskmiselt 2—3 iga jutu kohta, on iseäranis head R. Tiituse, aga ka R. Kivi'i omad, samuti jaapani pildid. Aug. Peerna omad aga ei ole lapsele küllalt arusaadavad.

Muidu on ettevõtte õige sümpaatne. Et hind odav (10 senti nr., 120 s. aastakäik), on minek vist rahuldav. Kuuldavasti trükitavat jutte 3000 eks. Oleks soovida, et hr. Luik juttude valikul ja stiiliviimistlusel kontakti otsiks pedagoogiliste asjatundjatega.

Lüüdia Palm.

Maurice Maeterlinck: Termitide elu. Prantsuse keelest tõlkinud M. Sillaots. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tatars 1931. 180 lk. Hind 2 krooni.

Mesilased ja sipelgad oma keerukate ühiskondlike instinktidega on ikka loodusesõprade huvi köitnud. Veel suuremat huvi pakub troopikamaade putukate — termitide elu, sest indiviidide spetsialiseerumine eritoiminguteks ja kohastumisvõime eritingimustele on neil palju kaugemale arenenud. Selle uurimine on aga seotud suurte raskustega, sest termiidid kui valgustkartvad loomad elavad maa all või isesugusest kõvast ainest ehitatud raskesti avatavates pesades.

Belgia kirjanik M. Maeterlinck on püüdnud kokku koguda kõik andmed, mis loodusuurijad nende putukate kohta on avastanud, ja anda ülevaate kõigist nende elutoiminguid. Pea-ülesandeks autorile pole siiski nende toimingute kirjeldamine. See on ainult aluseks autori filosoofilistele arutlustele elust, saatusel ja ühiskondlikest vahetõrkedest. Putukate ühiskondlikust elust otsib ta sarnasust inimeste ühiskonnaga. „Sipelgate, mesilaste, termitide saatus... on kaunis kokkuvõtte; see on lõpuks kogu meie saatus, mida me sajandeid koondades hetkeks hoiame pihus. Seepärast ongi hea seda uurida. Nende saatus eelkujundab meie oma“ (lk. 143). Otsus inimeste ühiskonna kohta, mileni jõuab M. Maeterlinck, pole kuigi meelitatav. „Meil pole oma aasta- raamatuis näidet, et tõeliselt demokraatlik vabariik oleks kestnud üle mõne aasta, ilma lagunemata ning hävimata kas lööduna või türanni võimusesse sattununa, sest meie massidel on poliitikas koera nina, kes

armastab ainult halbu lõhnu. Nad valivad üksnes selle, mis on vähem-hea, ja nende haistmine on peaaegu eksimatu" (lk. 118).

Nii siis pole käesolev raamat põhilaadilt mitte loodusteaduslik, vaid filosoofiline. Filosoofina läheb M. Maeterlinck otsuste tegemises palju kaugemale kui loodusteadlased. Näiteks katsudes leida põhjust, mis hoiab koos termiidide pesa ja juhib kõiki otstarbekohaselt kooskõlastatud toiminguid selles, jõuab autor arvamisele, et termiidide pesa, kuigi see koosneb tuhandeid putukaist, tuleb lugeda üheks organismiks, nii kui miljoneist rakest koosnev inimkeha on üks organism. Ühiskonda on üksiku organismiga võrrelnud ka loodusteadlased, näit. O. Hertwig (Der Staat als Organismus, 1922), kuid M. Maeterlinck ei lepi ainult võrdlemisega, vaid läheb täieliku samastamiseni. Filosoofina opereerib M. Maeterlinck mõistetega, mis on loodusteadusele võõrad, näit. „elundite instinkt“, „ülemaailmne hing, millega meie alateadvus veel on ühenduses“ jne.

Käesolevate ridade ülesanne pole mitte selles, et analüüsida, kus kõne all olevas töös lõpeb loodusteadus ja algab filosoofia. Tahtsin ainult konstateerida, et seda raamatut ühest küljest huviga loeb iga loodusearmastaja, sest et siia on koondatud hulk huvitavaid loodusteaduslikke fakte, teisest küljest aga leiab kirjandusesõber siit materjali „Sini-linnu“ ja „Pelléas ja Mélisande'i“ autori ilmavaate mõistmiseks.

Tõlkija on püüdnud säilitada autori stiili iseärasusi, otsides seejuures lihtsust nii leksikaalses kui lauseehituslikus mõttes. Raamatu arusaadavust lugejale tõstab lõppu paigutatud vähemtuntud sõnade seletus.

August Vaga.

Maakondade tervishoiulised kirjeldised.

Saaremaa tervishoiuline kirjeldus. Description sanitaire de Saare (Oesel). Tartus 1928. 102 lk. Hind 1 kr. 50 senti.

Läänemaa tervishoiuline kirjeldus. Description sanitaire de l'arrondissement de Lääne (Wieck). Tartus 1929. 99 lk. Hind 1 kr. 25 senti.

Pärnumaa tervishoiuline kirjeldus. Description sanitaire de l'arrondissement de Pärnu. Tartus 1930. 117 lk. Hind 1 kr. 25 senti.

Virumaa tervishoiuline kirjeldus. Description sanitaire de l'arrondissement de Viru. Tartus 1931. 127 lk. Hind 1 kr. 50 senti.

Võrumaa tervishoiuline kirjeldus. Description sanitaire de l'arrondissement de Võru. Beschreibung der sanitären Verhältnisse des Werroschen Kreises. Tartus 1932. 93 lk. Hind 1 kr. 25 senti.

Kõik need kirjeldised on ilmunud Tartu Ülikooli tervishoiu-professori A. Rammuli toimetusel ja E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu-instituudi väljaandel.

Üldmääritud viis raamatut on laiemale hulgal tähelepanematuks ilmunud meie kirjanduseturule aasta-aastalt, nagu ilmub enamik meie ülikooli teaduslikke uurimusi. Teadlikud nende ilmumisest on ainult vastava ala eriteadlased. Kuid mitte alati pole eriuurimused määratud eriteadlastele, paljud nendest on arusaadavad ja mõistetavad igale haritlasele. Eriti maksev on see üldmääritud raamatute kohta. Meie rahva tervishoiulised olud igas maakonnas peaksid huvitama kõiki kodanikke, eriti aga vastavate maakondade haritlasteperet. Otse tänuväärne ja hädavajalik materjal on see aga õpetajaskonnale enda töökoha tervishoiuliste olude tundmaõppimiseks ja üksikute maakondade olude võrdlemiseks ning klassis käsitlemiseks.

Alamal lubatagu mitte-eriteadlasena, vaid harilikku kodanikuna, piiku heita neile raamatutele ja teha mõningaid märkmeid sellelt seisukohalt.

Teatud määral on nad täiendavaiks paralleelväljaandeks Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmuva „Eesti, maadeteadusliku, tulundusliku ja ajaloolise kirjelduse“ üksikute maakondade kirjeldistele. Mõningad peatükid on ühtesattuvad, nagu maadeteaduslik ülevaade, geoloogiline ülevaade ja kliimaolud. Kuid see pole oluline, sest käesolevais raamatuis moodustavad need peatükid vajaliku lühikese sissejuhataise, mitte põhjaliku uurimuse, nagu „Eesti“ osades. Neile sissejuhataisaile peatükkidele järgneb terve rida puht-tervishoiulisi peatükke, nagu: elamud, saunad, joogivesi, koolid, ühingud, piimatalitused, alevi ja alevikud, vaadatud tervishoiulisest seisukohast; siis veel elanikkude, rahva ja loomade tervishoiu, maakonnas asuvate linnade tervishoiulised kirjeldised ja lõpuks joogivee uurimise tabelid ning prantsuse- ja „Võrumaa“ kohta ka saksa-keelne kokkuvõte. Saare-, Lääne-, Pärnu- ja Virumaa kirjeldistest leiame peale eelmainitu asjatundlikke kirjeldisi ka veel suvituskohtade ja Virumaa põlevkivi-kaevanduste kohta, millega on eriti kasulik tutvuda igal suvitajal enne suvituselõõtu, et saada erapooletut informatsiooni meie rohkeist suvituskohtadest tervishoiulisest seisukohast.

Raamatute sisukava vaadates ja võrreldes näeme, et need on koostatud kõik ühe kindla kava järgi ja kõike hinnatud tervishoiulisest seisukohast. Kogu teose ilmudes kõigi meie maakondade kohta saame väärtusliku teose meie rahva tervishoiuoludest kogu riigis, kus võrdluste tegemine rohketel tabelitel järgi üksikute maa-alade kohta imehõlpus ja huvitav. Näiteks leiame, et savi-, muld-, kivi- ja kruuspõrandatega elamuid on Saaremaal 27,9%, Läänemaal 24,9%, Pärnumaal 10,3%, Virumaal 1,6% ja Võrumaal 7,4%. Need andmed kõnelevad meile rohkesti üksikute maakondade kultuuritasemest.

Nii leiame üksikuist eripeatükkidest rohkesti ainulaadseid andmeid. Elumajade kirjeldistes on peale põrandamaterjali andmeid veel ehitusmaterjali, saunade, väljakäigukohtade, eluruumide kõrguse, õhuhulga, ühe elaniku kohta põrand- ning aknavalgustus-pinna suhte, elamute tiheduse, kaevude tüüpide ja joogivee omaduste kohta. Seega on elamuid küllalt põhjalikult uuritud ja valgustatud ning iga lugeja võib saada selge pildi Saare-, Lääne-, Pärnu-, Viru- või Võrumaa taluelamu kohta.

Kahjuks ei saa sedasama öelda aga koolide, seltside ja ühingute kohta. Siin on toodud ainult lühikesed arvulised andmed. Eriti koolide kohta oleks tahtnud tervishoiulisest seisukohast näha meie tervishoiu professorilt, kes loeb ka koolitervishoidu, põhjalikumaid ja üksikasjalisemaid uurimusi. Koolide ja õpilaste üldarv teatud aastal kõneleb meile liiga vähe, peaaegu mitte midagi, sest need on iga aasta liiga muutuvad. Põhjalik koolimajade tervishoiuline ülevaade igas raamatus oleks hädavajalik. Nende uurimine on kahtlemata seotud vähemate raskustega kui muude elamute oma. Osa vajalikke andmeid leidub juba maa-koolivalitsustes ja Riigi Statistika Keskbüroos iga-aastastes kooli aruannetes, mille kasustamine poleks teinud erilisi raskusi.

Alevi ja alevikud on kõikides maakondades kirjeldatud eraldi. Siin on üldjoontes kokkusurutult toodud kõik tähtsamad andmed elamute, saunade, väljakäigukohtade, tööstuste, liiklemisteede jne. kohta.

Raamatute õnnestunud osad on suvituskohtade kirjeldised. Siin on öeldud pea kõik oluline. Tarvilikult on esile toodud kõik suvituskohtade hügieenilised hüved ja pahed. On antud näpunäiteid, kes kuhu võiks suvitama minna ja mida ta ühest või teisest suvituskohast võib loota. Üksikasjaliselt on kirjeldatud tervismuda ning merevee omadused

ja mudavannide tarvitamine. Protsentuaalselt on esitatud tervismuda koosseis üksikute ainete järgi eri kohtades, mis eriti tähtis neile, kes soovivad suvituskohtadesse sõita tervist parandama.

Oleks eriti soovivat, et kuurortide ja suvituskohtade põhjalikud kirjeldised ilmuksid kõikide Eesti maakondade kohta eriraamatuna. Praegune asjaomane kirjandus pole küllalt täielik, erapooletu ega asjatundlike eriteadlaste poolt koostatud, vaid on trükitud rohkem iga kuurordi reklaamimiseks, mida alati ei saa usaldada. Eriraamatu koostamine ei peaks siin raskusi tegema, sest et vastav läbiuuritud ja ümber töötatud teaduslik materjal on juba olemas.

Peatükis „Elanikud“ antakse ülevaade välimuse, riietuse, ihupuhutuse eest hoolitsemise, toitluse, sünnitusabi jne. kohta. Samuti on antud ülevaade alkoholi tarvitamisest, millest muu seas näeme, et rahvas saab karskuse poole. Näit. on 1922. aastast alates alkoholi tarvitamine pea igas maakonnas langenud rohkem kui poole võrra, hoolimata tseksüsteemi kaotamisest ja vabamüügile üleminekust.

Rahvatervishoiu peatükis antakse rida tabeleid sündimuse, suremuse, rahva loomuliku juurdekasvu, rinnalaste suremuse, surmapõhjuste, nakkushaiguste, abiellumise jne. kohta, alates 1923. a. Samuti on puudutatud lühidalt ka loomatervishoidu.

Iga teose lõpus käsitletakse maakonnas asuvaid linnu, mille kohta on peale tervishoiuliste andmete toodud ka rida üldisi. Erilist tähelepanu on pühendatud kanalisatsioonile ja veevarustuse küsimustele ning haiglatele, millel on hügieenilisest seisukohast eriline tähtsus.

Joogivee-uurimise kohta lõppu lisatud tulemuste tabelid esinevad ainukese osana, mis on määratud asjatundjatele eriteadlastele.

Need huvitavad raamatukesed on välimuselt tagasihoidlikud, kuid igati korralikud, varustatud terve rea piltide, kaartide, plaanide ja tabelitega. Keelelise külje eest, mis meie eriteadlastel kipub alati kõige nõrgem olema, on hoolitsenud ülikooli lektor J. V. Veski. Teiste kaastööliste hulgas esineb, peale toimetaja prof. A. Rammuli, terve rida tuntud eriteadlasi, nagu dr. Alver, dr. vet. Arras, agr. J. Jaanhold, dr. M. Kask, dr. E. Lasberg, dr. ing. E. Leppik, cand. A. Luha, prof. A. Tammekann, dr. L. Volmer j. t., kelle nimed on kindlamaks tagatiseks teoste sisuliste väärtuste ja teadusliku täpsuse eest.

Nagu öeldud, väärivad need raamatud iga kodumaasõbra tähelepanu, eriti tähtsad on need aga vastava maakonna koolidele, raamatukogudele, seltskonnategelastele ja kuurortide osas igale suvitasõitjale. Hinnalt on need ka kõigile kättesaadavad.

P. Hamburg.

E. Kubjas: **Õpiringid.** Käsiraamat nende tegelikuks korraldamiseks, 2. trükk. Tallinnas, 1931. 94 lk. Hind 1 kr. 25 s.

Rahva üldise haridusliku ja kultuurilise taseme määrajaks ei ole mitte ainult koolis omandatud teadmused ja võimised, vaid ka edasiharimistöe saavutised pärast kooli lõpetamist. Rahva rõhuv enamik peab leppima algkooli-haridusega. Olgu see oma ülesannete kohaselt ka küllalt kõrge, ometi ei piisa sellest terveks eluajaks, sest õppimine algkoolis lõpeb juba 13.—14. eluaastal. Algkooli lõpetajate nooruse tõttu jääb algkoolis suur hulk elulisi küsimusi kas hoopis käsitlemata või puudutatakse neid ainult pinnaliselt. Täienduskoolid pole senini veel kindlat kuju omandanud, kuid nähtavasti peavad nad peamiselt hoolitsemata praktiliste oskuste eest. Sellest peab küllaltki selge olema üldise edasiharimise vajadus ja tähtsus eriti nendele noortele, kes algkooli lõpetamisel astuvad ellu.

Vabaharidustöö tahabki täita seda tähtsat ülesannet, ja peame ar- vama, et kultuuriliselt kõrgemal seisavad otse need maad, kus tusedale algharidusele tuleb lisaks hästi korraldatud vabaharidustöö (Rootsi, Norra, Taani). Meie noores riigis pole veel kujunenud kindel vabaha- ridustöö korraldus, kuid tööd sel alal tehakse mitmesuguseis haridus- likes organisatsioones õige rohkesti. Tavaline tee vabaharidustöös on loengud, sest nende korraldamine näib olevat kõige kergem. Lektor võib rääkida korruga peaaegu piiramatule kuulajate arvule; üks ja sama lektor võib rännata ühest kohast teise ja lihtsalt korrata oma ettekandeid uuele kuulajaskonnale. Kuid tõsisemat edasiharimistööd ei suuda loengud palju edendada: loengu muljed jäävad pinnalisteks ja tavaliselt ei tungi süga- vamaile kuulajate vaimu. Aga loenguist, eriti kui need on sisult ja ette- kandelt huvitavad, võivad kuulajad siiski saada ergutust raamatute luge- miseks ja enesetäiendamiseks iseseisval teel.

Loengute resp. kursuste kõrval tuleb otsida teisi vabahariduse töö- viise, mis pakuksid võimalusi sügavamaks haridustööks väljaspool kooli. Viimasel ajal ongi aratanud vabaharidustöö korraldajate tähelepanu n.n. õp i r i n g i d. Nende oluliseks jooneks on enam-vähem kavakindel, pi- dev isetegev töötamine väiksemate rühmadega ainealadel, mis valitud osavõtjate huvide kohaselt. Kogenud vabaharidusetegetelased tähendavad õigusega: „kursustel kuulatakse, õp i r i n g i d e s o m a n d a t a k s e“, sest õp i r i n g i d e s on võimalik aine süvendatud läbitöötamine.

Õp i r i n g i d on levinud meie koolides, eriti keskkoolides, õpilaste isetegevuse arendamiseks, kuna praegu valitsevad õppeviisid ei suuda veel küllaldaselt rakendada isetegevuse põhimõtet. Need kooliõp i r i n g i d on heaks eelastmeks samalaadilisele vabaharidustööle.

E. Kupja raamatuke „Õp i r i n g i d“ annab asjaliku ja üsna selge ülevaate õp i r i n g i d e mõttest ja tähendusest, nende asutamistest ja juhti- misest, nende töökorraldusest ja tööviisidest. Võime üldiselt õigeks pidada raamatus esitatud õp i r i n g i d e aluseid: 1) osavõtjad olgu ühiste huvidega ja võimalikult ka küllalt ühtlase arenemisega; 2) nende arv peaks ulatuma 5—25; isiklikult arvame aga, et osavõtjate arv ei peaks tõusma üle 15, sest muidu muutuks juhataja töö raskeks; 3) valitsev töö- viis olgu iseseisvalt loetu (ette lugemist võiks raamatute puudusel tun- nustada ainult hädaabinõuks) vaba arutus; 4) läbirääkimisi arutustel peab juhataja tõsise sihiteadvusega juhtima, et vältida tühja lobisemist; 5) juhataja osa õp i r i n g i s on väga tähtis, kuigi ta ei tohi oma esinemi- sega ja liigsete seletustega halvata osavõtjate isetegevust; peale selle peab juhatajal olema organisaatori andi; 6) ka l ü h i k e s e d referaadid ja teised ettekanded ühes läbirääkimistega kuuluvad sobivate töövõtete hulka, kui õp i r i n g i juhataja aitab referaatide koostajaid nende töös, sest muidu võivad referaadid muutuda tühjaks ajaviiteks. Referaate ei tule ka seepärast üle hinnata, et nad nõuavad ikkagi liiga suurt ajakulu võr- reldes töötulemustega.

Autor oleks võinud käsitleda veel teisigi tööviise. Nii näiteks annab häid tulemusi i n d i v i d u a a l n e t ö ö v i i s: osavõtjad loevad valitud raamatut iseseisvalt ja vastavad juhatajalt saadud küsimusi või märgi- vad lühidalt tööviiku tähtsamaid mõtteid, tsitaate jne. loetusf.

Õige on ka väide, et õp i r i n g i d mõne suurema organisatsiooni osa- komanana on elujõulisemad juba seepärastki, et sel juhul on hõlbustatud raamatukogu ja ruumide kasutamine.

Õp i r i n g i d e eesmärkidest arvab autor, et õp i r i n g i d e kaudu peab rahvahulkadesse teadmisi levitama, kuid selle kõrval on tähtis ka kul- tuurilise õhkkonna loomine, mis osavõtjaid sisemiselt arendaks, neid kas- vataks kõige pealt inimesteks.

Isiklikult arvame, et otse see teine eesmärk ongi tähtsaim. Teaduste omandamist peamiseks eesmärgiks võtta tähendaks tendentsi tuua õpingidesse kooliõpetuse vaim, mis ei annaks kaugeltki loodetavaid tulemusi. Küll aga kasvab loomulikult ka teaduste hulk, kui õpingis on leitud õige tee üldise arenemise edendamiseks.

Õpingid võiksid eduga kasustada ka praktilise laadiga teemasid, kui selleks leidub õppevahendeid ja raamatuid; nii näit.: elekter koduses elus; raadio, fotograafia jne. Seejuures ei tarvitse ringi tööd nii korraldada, et terve aasta või kaueminigi tegeldakse ainult ühel alal. Soovitav on tööalade vaheldumine; nii näit. on loomulik, et kevadel tuntakse huvi loodus- ja maateadusest (õpireisid), talvekuudel aga loetakse ilukirjandust, käsitellakse ühiskonnaelu küsimusi jne. Üldse aga arvame, et kitsapiirilised õpingid ei ole elujõulised: erihuvide ei suuda kanda pidevat vabaharidustööd.

Tunnustades õpingide tähtsaimaks ülesandeks osavõtjate üldise vaimse arendamise ei saa me sugugi nõus olla raamatu lõpus esitatud maateaduse-kavaga. See töökava kannab kooliõpetuse vaimu, mis ei suuda elustada õpingide tööd. Küsimuste järjestus ja esitamiseviis on kavas täpsalt sama, mis tavalistes õpperaamatuis. Seesuguse kooliõpetuse „süsteemi“ vastu ei või osavõtjail seepärastki huvi olla, et algkoolis on juba kord käsiteldud sama ainet samas „süsteemis“. Palju huvitavam as valguses paistaks sama maateaduslik aine, kui seda käsitleta mitte kooliaine kategooriate järgi (asend, pinnaehitus, kliima, siseveed, taimeistik, loomastik jne.), vaid elust endast tulnud küsimustena, mitte: „mullastik, loomastik, taimeistik“ jne., vaid: Missugused maa-alad Eestis on viljarikkamad? Kuhu võiks suvel huvireise korraldada? Missugune teekond oleks sobivaim kavatsetavaks huvireisiks? Kus valmistatakse Eestis riidekaupu, jalanõusid? jne. jne. Samuti ei kõlba elavaks huviküllaseks tööks eeskätt õpperaamat, vaid reisikirjeldised, statistika-albumid, kuukirjad, ajaleht, kaart, pilt jne.

Samad põhimõtted peaksid teostamist leidma ka teistel aladel, nagu seltskondlik kasvatus, rahvusküsimus jt. Ent siin võib tööd siduda rohkem mõne kohase raamatu lugemisega ja läbitöötamisega, õpetades osavõtjaid ühtaegu ka raamatuid teadlikult, süvendatult lugema.

Peale muu on toodud raamatus ka õpingiühingute normaal-põhikiri ja õpingi kodukord.

Missugused väljavaated on meil õpingide võrgu loomiseks? Arvatavasti edeneb see töö käesoleval ajal ja ligemas tulevikus visalt. Esiteks leidub vähe osavaid ja agaraid õpingide juhatajaid; neid tuleb alles ette valmistada. Teiseks, meie noorsugu ei ole veel harjunud iseseisvalt õppima; seda võimet ei arenda praegune kool. Kolmandaks, väga piiratud on raamatute valik, õppevahendid jne. Kuid võib loota, et tulevikus omandab meie õpetajaskonna noorem põlv rohkem kogemusi isetegevais töömeetodeis, võttes neid tarvitusele ka koolides. Alles siis võib loota märgatavat tõusu vabaharidustöös õpingide kaudu.

Kokku võttes arvame, et raamatuke võib anda ergutust ja ka kasulikke tegelikke juhatusi nendele, kes tahavad õpinge asutada ja nende kaudu edendada vabaharidustööd.

Joh. Käis.

Ilmus trükist Eesti Arsti kirjastusel:

Eesti meditsiiniline bibliograafia 1918—1930

ühes piiraladega.

Dr. med. H. Normann'i koostatud.

8°. 218+8 lk. Hind 3 kr. 50 senti.

Sisaldab 4415 töö või artikli nimetuse, mis kuuluvad arstiteaduse aladele või on arstiteadusega kuidagi seotud ning mis on ilmunud Eestis 1918.—1930. a. nii eesti kui võõrkeeltes, kas iseseisvate raamatuna või ajakirjades (bibliografeeritud on 79 ajakirja). Ka Ülikooli raamatukogus käsikirjadena olevad väitekirjad ja auhinnatööd on sisse võetud.

Tööd on järjestatud autorite nimede tähestikulises järjekorras. Tööde märksõnastik aitab leida töid sisu järele.

Eesti meditsiiniline bibliograafia 1918—1930 on hinnata kaasandeks Eesti Arsti X aastakäigule (1931. a.).

ARSTITEADUSLIK KUUKIRI

EESTI ARST

XI AASTAKÄIK

1932. A.

Väljaandja: Eesti Arstideseltside Liit.

Vastutav ning tegev toimetaja: A. Valdes.

Toimkond: A. Lüüs, H. Normann (toimetuse sekretär), S. Raudsepp, E. Saareste, V. Steinfeldt, A. Valdes (toimetaja) ja W. Wadi.

Eesti Arst ilmub iga kuu teisel poolel keskmiselt 3 trükipoogna suuruses.

Eesti Arst avaldab mitmekesiseid töid nii teoreetilise kui praktilise arstiteaduse aladelt, küll originaalartikleina küll ülevaatudena. Ruumi ulatuse kohaselt tuuakse ka referaate üksikuist tähtsamaist töist, misteistes arstiteadusliikudes ajakirjades ilmunud.

Eesti Arst on vajalikuks vahendiks meie arstikonna teadusliikude ja kutseliste huvide arendamisel.

Toimetuse aadress: Prof. A. Valdes, Tartu, Jakobi 34. Telef. 13-68.

Talituse aadress: Eesti Arsti sekretär dr. med. H. Normann, Tartu, Väike-Tähe 1. Telefon 11-55.

Tellimishind: sisemaal $\frac{1}{1}$ aastas póstiga 7 krooni 50 snt., postita 7 kr., $\frac{1}{2}$ aastas postiga 4 kr., postita 3 kr. 75 snt.; välismaal $\frac{1}{1}$ aastas 8 kr. 50 snt., $\frac{1}{2}$ aastas 4 kr. 50 snt. **Ajakirja numbrid saadetakse ainult neile tellijaile, kes tellimisraha ette tasunud.**

Tellimiste vastuvõtmine: talituses, kõigis E. V. postkontoreis, Tartus ka Akadeemilises Kooperatiivis ja Üldises Ajakirjanduse kontoris.

Kuulutuste hind: $\frac{1}{1}$ lk. kaantel (tiitli-lehekülj kaasa arvamata) 30 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 15 kr., tekstis erilehtedel $\frac{1}{1}$ lk. 25 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 12 kr. 50 snt.